

Is er speelruimte tussen:

'Daar is de deur' en 'Eruit'?

(Ontleding en interpretatie van een gedicht uit de dichtbundel 'Exit')

door Annel de Noré

Deel I: Voorwoord en Inleiding.

Deel II: Analyse 'Uitgang / Afgang / Ex it'

Deel III: Manieren om gedichten compacter en ontoegankelijker te maken

Deel I: Voorwoord

Onwillekeurig stoppen lezers al tijdens het lezen een partje van zichzelf in teksten. Precies zoals de schrijver onopzettelijk zijn signalement erin achterlaat. Ondanks de subjectiviteit waar ook dit 'werk' aan 'lijdt', bepaal ik me bij de analyse en interpretatie wel strikt tot datgene wat onder het fileermes ligt. Wie geen behoefte heeft aan (een gedeelte van) mijn ontleding, legt deze uiteraard naast zich neer of beter: begint er niet aan. Nagenoeg alle gedichten uit de bundel 'Exit' zijn autonoom en open genoeg om op eigen kracht tot een bevredigende persoonlijke verklaring te komen. Hopelijk ontdekt iedereen zodoende zijn eigen verhaal in de tekst. Mijn voornamelijk inhoudelijke uitleg is geen professionele en dient slechts als hulp.

Om de drempel voor 'jonge' lezers te verlagen wissel ik tussendoor van toonzetting om hen te verleiden rondom de 'blikvangers' te neuzen. Althans als ze de tekst één blik waardig keuren. Formele (moeilijke) woorden geheel vermijden bleek onmogelijk en is misschien zelfs onwenselijk. Een vaste stijl handhaven en consequent de gulden middenweg bewandelen om heterogeen 'publiek' te 'bereiken', ging dus moeilijker dan mij aanvankelijk toescheen. Ten tweede: ik heb mijn 'ingrediënten' zeer uitgebreid uit de doeken gedaan. Alweer ga ik in deze ervanuit dat de lezer negeert wat hij langdradig of niet relevant vindt. Diegenen die zich samen met mij worstelen door de pietepouterige analyse zullen ontdekken dat deze individuele taaluiting toch een universeel idee herbergt. Verder kan dit stuk helpen te beseffen dat literatuur er oppervlakkig gezien simpel kan 'uitzien', maar dat er over het algemeen veel meer uit te halen valt. Mede daarom stel ik me ten doel helder te communiceren met mijn arme, monddode lezers. Enige identificatie met de bovenliggende gedachte en de onderliggende emotie teweegbrengen bij een eerste taxatie van wat hen koud zwart op wit wordt voorgespiegeld: daar hunker ik naar. Voor diegenen die met me blijven waken, wacht verlichting in het verschiet - geloof ik.

Deel I: Inleiding

Bij de analyse komen aan de orde:

- I. Vorm: 'versiering'; het 'uiterlijk' waaronder de klank
- II. Inhoud: ontleding en interpretatie
  - A. denotatie en connotatie
  - B. perspectief en het (lyrisch) subject: wie voelt of vindt wat
  - C. tijd: wanneer
  - D. ruimte: waar
  - E. structuur: hoe zijn de delen samengevoegd; ontdekken van een netwerk
  - F. handeling: wat (gebeurt er) en door wie
- III. Conclusie

Vorm

Aan het bespreken van de vorm waag ik me uitsluitend als het voor de inhoudelijke uitleg nodig is. Toch kort hierover: niet waar de tekst over gaat, dus de inhoud, komt hierbij aan de orde. Wel hoe de compositie eruit 'ziet'. Alles wat wordt gebruikt om de tekst te verfraaien. Omdat verhalen en gedichten opgebouwd zijn uit taal en het bij taaluitingen in beginsel om het verklanken van gevoelens en gedachten gaat die we vaak niet geschreven zien op bijvoorbeeld papier, maar die we horen wanneer ze worden uitgesproken (een mooie stem), behoort hoe teksten klinken - net als bij muziek - eveneens tot de vorm. Vooral bij liedteksten. We 'zien' dan het uiterlijk eveneens met onze oren. Net de stilettohakken van een pin-up girl, de hakken van een flamencodanseres of de zware modderige laarzen van een boer. Al zie je hun schoeisel nog niet, je kunt je door het geluid een voorstelling van hen beginnen te maken. Omgekeerd begrijp je achteraf waarom de 'sneakers' van de jonge, snelle metroman onopgemerkt zijn gebleven. Trouwens in klanken trilt vaak symboliek door, net als in al dan niet visuele beelden. Alles wat je met je ogen kunt zien en met je oren kunt horen of datgene wat juist opvallend ontbreekt, behoort tot de vorm:

- tekstopmaak (lettertype en lettergrootte): BOOS; *fluisterde*
- traditionele stijlfiguren
- beeldspraak
- enjambement
- indeling in (alinea's, hoofdstukken) strofen
- regellengte
- klank 1. (waaronder onomatopoeën) "'Grr, grr"' zei het dier met ogen die vuur spogen.'
- klank 2. rijm, metrum, ritme (de rinkelende oorbellen van Lolita achter de coulissen)
- de woordkeuze
- herhaling (refrein)

Met tekstopmaak, metrum en ritme doe ik niets voor wat dit gedicht betreft.

Inhoud A: denotatie en connotatie (na opzoeken in het woordenboek grasduinen in het woordveld)

Denotatie: de betekenis van een woord zoals die in een woordenboek staat.

Connotatie: de gevoelswaarde van een woord; de met een woord verbonden voorstellingen buiten de eigenlijke betekenis; de connecties die woorden oproepen bij één individu of een specifieke groep mensen. Simpelere: woorden trossen elkaar van ver op doordat ze een relatie met elkaar hebben. Welke woorden elkaar wekken wordt bepaald door min of meer onbewuste processen. Die kunnen (gedeeltelijk) bewust worden gemaakt door het opzoeken in een woordenboek en het nadenken over betekenissen en verbanden. Factoren die het 'magnetisch veld' van een woord onder andere bepalen, zijn:

1. tegenstelling / antoniem: leven - dood;
2. homoniem: het mist – hij mist;
3. synoniem: slang = serpent;
4. associatie: roos > mooi, teer, plant, struik, bloem, verwelken;
5. kenmerk / karakteristiek: roos > dorens, kleuren;
6. symboolwerking/metafoor: roos > schoonheid, vrouw; Doornroosje; maagdelijkheid;

7. betekenisverruiming: spreekwoorden/zegswijzen die de betekenis kleuren; 1. Zijn weg gaat niet over rozen = zijn leven is niet gemakkelijk.
8. andere betekenis: slang = waterslang; brandslang; tuinslang; lang kanon van klein kaliber; toegestane marge van wisselkoers;
9. andere taal (+ andere uitspraak): slang = platte woorden en uitdrukkingen;
10. psychologisch verband: slang = mannelijk geslachtsorgaan;
11. figuurlijk taalgebruik: letterlijk: je ergens verstoppen > hij verstopt zich achter zijn ziekte;
12. rijm: laat de kinderkens tot mij komen; het mijn en het dijn
13. klemtoonwisseling: ondergaan (omlaag gaan); ondergaan (lijden; het voorwerp zijn van)
14. persoonsgebonden associaties: Edward speelde als kind monopoly met zijn broer en nu 'denkt' Edward zodra het woord monopoly 'valt' aan zijn broer. Vooral omdat in de loop der tijd meerdere ervaringen aan die herinnering zijn gaan kleven (ze hebben ruzie met elkaar; broer is dood). Zo kunnen veelsoortige, soms tegenstrijdige gevoelens worden opgewekt door dat ene woord bij Edward.

Door de connotatie met andere woorden beslaat één woord een overstelpend gebied om meer redenen dan ik kan bedenken en elk maatje neemt uit elk zijstraatje 'bond- of clubgenoten' mee. Gezien de individuele associaties (punt 14) kan voor verschillende lezers dezelfde tekst een andere gevoelswaarde hebben en daardoor een andere mentale uitleg uitlokken.

Het scala aan betekenissen van een woord, regel of zin wordt beperkt, omdat de woorden, regels of zinnen eromheen als grenswachters dienen. Een secure woordkeus weeft een netwerk aan verbanden, brengt structuur aan en bepaalt de richting in de inherente potentie. Die begrenzing werkt als een wichelroede en verschaft bij eerste lezing al duidelijkheid over de inhoud. Het woord 'meisje' kan zo worden ingedamd > Het meisje > Het ernstige meisje > Het ernstige meisje is > Het ernstige meisje is mijn > Het ernstige meisje is mijn buurmeisje.

Grammaticaal (qua syntaxis / zinsbouw) zijn de volgende zinnen normaal.

1. 'Ik zie de man met de verrekijker.'
2. 'Zij slaat haar gade.'

Semantisch (qua betekenis) zijn ze bijzonder. Allebei kunnen meer dan één betekenis hebben. In de tweede zin heeft elk woord op zich meer dan één denotatie, zodat de hele zin voor minstens tweeërlei uitleg vatbaar is. Tip: vervang 'Zij' in de tweede zin door 'De echtgenote' of 'De eega'. Deze zinnen zijn meerduidig of ambigue. Dit houdt in dat de betekenis van een woord of zin pas duidelijk wordt, bij bestudering van de rest van de tekst. Zo worden woorden, zinnen, alinea's, strofen en hoofdstukken afgebakend door steeds grotere gehelen. Door deze voorbeelden is bewezen: het geheel is meer dan de aparte delen samen. En: die saaie denotaties en connotaties overwegen, is niet volstrekt nutteloos of onzinnig.

Inhoud B: perspectief

Psychisch perspectief: vanuit wiens visie, oordeel of welke gemoedsgesteldheid de tekst wordt weergegeven.

Fysisch perspectief: vanuit welk punt, welke plek de 'woordvoerder' (het lyrisch subject) waarneemt (ziet, hoort, ruikt, tast,).

Inhoud C: tijd (en ruimte) > The twelfth of never

Zijn onverstoobarheid, zijn neutraliteit, zijn onverzettelijkheid onder alle omstandigheden kan mij ongelooflijk opjagen terwijl hijzelf mij ontglipt. Nu eens schrijdt hij treiterend langzaam voort, dan weer zit hij mij op de hielen. Vaak haalt hij mij in, blaast ziedend in mijn nek, ijlt me voorbij, laat me achter en gaat me voor. Zijn gelijkmatigheid is ontregelend, bezwaarlijk en onrustbarend. Soms krijg ik teveel van hem en soms te weinig. De ene keer heb ik genoeg van hem en de andere keer wil ik hem niet missen. Ik vervloek hem en heb hem innig lief. Het ergerlijkste is dat ik eeuwig afhankelijk van hem ben en hem slechts zelden vergeet al is hij een allemans vriend en een allemans vijand, want hij vindt altijd zichzelf opnieuw uit en begeleidt mij overal en volgt mij rustig in alles wat ik ben en doe.

N.B. Verteltijd en vertelde tijd (flashback, flash-forward enzovoorts) worden beter en uitgebreider in boeken over literatuur besproken dan ik het binnen dit bestek kan.

Vergeet de tirannieke klok en haar wijzers gedeeltelijk, want tijd gebruik ik voornamelijk creatief, connotatief en beschouw ik als relatief, 'vloeiend' en op zich niet bestaand. Tijd valt vaak samen met de ruimte en met het fysisch en/of psychisch perspectief, dus de gemoedstoestand. Hierdoor wordt structuur (orde) geschapen die de inhoud (mede) bepaalt. 'Vloeiend' omdat tijdstippen in het dagelijks leven niet alleen worden gebruikt om aan te geven hoe laat het is of hoeveel minuten zijn verstreken vanaf een zeker moment. Tijd gekoppeld aan ruimte 'doet' vaak iets met zowel het lyrisch subject en dus het psychisch perspectief als met die ruimte en omgekeerd. Stel dat je om twaaalf uur 's nachts alleen thuis (ruimte) bent en je hoort gescharrel buiten. Dan kun je je onveilig (psychisch perspectief) voelen. Datzelfde gerucht om zes uur 's middags maakt niet dat je je opeens onveilig voelt (psychisch perspectief) in je eigen huis (ruimte) al is iedereen weg. Bovendien zal de woordkeus mede door dat vlechtwerk (tijd, ruimte, psychisch perspectief) worden bepaald. Hoe tijd en ruimte worden ervaren, hangt van meerdere factoren af en al die gegevens samen leiden tot gevoelens of gedachten in een bepaalde richting (psychisch perspectief) zodat de door de klok vastgestelde grenzen vervagen. Toch raak je de weg niet kwijt als je het patroon in het netwerk herkent. Veel beter gezegd: er wordt een bepaalde sfeer gecreëerd. Zoals bij een romantische avond, een opgeruimd huis een tedere gemoedsgesteldheid, een brandend kaarsje en geurende wierook en zachte muziek betere keuzes zijn dan neonlicht en trashmetal muziek. Vergelijk deze zinnen: 'Om half zeven begint het vervelende getrommel in het bos' met: 'Elke nacht tegen de tijd dat het gaat schemeren, begint het naargeestige tromgeroffel in het oerwoud'. Hieruit blijkt dat we tijd niet slechts ervaren als een vast aanwijsbaar, berekenbaar gegeven.

Voorbeelden van tijdservaringen:

1. letterlijk: de tijd die de klok aanwijst: vier uur, half zes;
2. verleden, heden, toekomst – gisteren, vandaag, morgen > door benoeming of suggestie;
3. figuurlijk: goede tijden, slechte tijden; zeven magere jaren, zeven vette jaren;
4. een bepaalde periode: een gelukkige tijd, een moeilijke tijd, in die dagen, in den beginne, destijds, indertijd, toen;
5. een onbepaalde tijd: altijd, eeuwig, nooit, zelden, vaak; dag; nacht;
6. een bepaalde tijdsspanne, een deadline: 'Binnen hoeveel tijd heb je dit af?' – 'Houd jij je mond nu maar, vanaf nu tot aan 'amen'.'

7. gelijktijdigheid of opeenvolging van handelingen waardoor een relatie tussen die handelingen ontstaat zodat eventueel dezelfde zinnen voor meerdere uitleg vatbaar (multi-interpretabel) zijn: 'Als jij nu direct je grote mond dichthoudt, zal ik terwijl jij afwast, afdrogen en dan kunnen we wel op tijd vertrekken.' - 'Zodra jij hebt afgewassen, droog ik af.'

8. door het gebruik van de tegenwoordige, verleden en toekomstige tijd van werkwoorden het heden, verleden of de toekomst uitdrukken;

9. hulpmiddel om emoties op een speciale manier te verwoorden.

Bijvoorbeeld: 'Toen was tijd geen stok achter de deur.' Of: 'Kon ik de tijd maar vasthouden.' Of: 'Je bent altijd te laat.' Of: 'Dat was onze mooiste tijd.' Of: 'Maak voort het is de 'hoogste' tijd dat we vertrekken.'

10. suggestie: 'De zon schijnt.' (dag) of 'De maan glimlacht.' (nacht)

11. historische tijd: prehistorie, middeleeuwen

12. de tijd waarop of de periode waarin iets specifiek gebeurt: het is etenstijd; het is droge tijd; het is lente; het sneeuwt > het is winter > 'het' gebeurt in december, januari, februari of maart. Tegelijkertijd worden globaal plekken op de wereld afgebakend waar het winter wordt. Op die manier worden tijd en ruimte aan elkaar gesmeed en ontstaat samenhang. Bijvoorbeeld de zin: 'In de droge tijd gingen we vaak wandelen' duidt op een zeker periode van het jaar (droge tijd < bepaalde maanden > tijd) in het verleden (gingen > tijd). En geeft samen met 'wandelen' plaatsen aan op aarde (droge tijd > geografische ligging > wandelen > vrije buitenruimte) en een aanwijzing van het psychisch perspectief, want wandelen is een rustige bezigheid die gewoonlijk zonder onenigheid tussen mensen (we) wordt 'uitgevoerd'. Er is tevens zicht op de verhouding tussen hen. Voor het woord 'sneeuw' geldt dat eens te meer. Die weg is weliswaar één stap langer. Zo: sneeuw > winter > bepaalde tijd van het jaar > december tot en met eind maart > bepaalde geografische ligging > plaats waar het winter wordt. Net als bij een psychoanalyticus, een dokter en een detective moet je naar meer seintjes speuren om goed spoorwerk te verrichten. Waar je onder andere naar zoekt? Hoe elementen met elkaar samenvallen en wat je door die samenhang aan extra informatie vergaart die niet expliciet in de tekst staat (structuur). Denk er wel om: niet iedereen die koorts heeft, heeft griep en wie het koud heeft, is niet per se een koukleum of is niet per se eenzaam.

Om op één van de voorbeelden terug te komen: doordat bij het woord 'sneeuw' vanuit een lyrisch object ook fysieke en of psychische kou wordt 'uitgebeeld', kan afhankelijk van de rest van de 'symptomen' een sterk, compact, naadloos geheel ontstaan. Met één woord, één zin, één strofe wordt zoveel meer (impliciet) 'gezegd', is het geheel zoveel 'dichter' en zijn er minder voegen (bijvoorbeeld voegwoorden) en naden nodig. Bovendien kan het zijn dat niet alleen veel meer wordt gesuggereerd, maar ook verschillende elementen kunnen worden gepuurd uit het geschetste beeld (ambigüiteit). Dat geeft een hechte structuur.

13. bepaalde werkwoorden duiden op een verleden (tijd) waaraan gevoelens van heimwee of nostalgie worden gekoppeld: herinneren, heugen, (nog) weten. In een prachtig gedicht van Martinus Nijhoff dient '(nog) weten' als tijdsindicator. Een scène uit het verleden die bepaalde gevoelens opwekt en een bepaalde plaats weerspiegelt, wordt uitgebeeld als in een film.

Herinnering

Moeder weet je nog hoe vroeger
Toen ik klein was wij tezaam
ledren nacht een liedje, moeder,
Zongen voor het raam?

Door de combinatie van tijd (vroeger, kleine jongen, 's nachts), ruimte (in hun huis), fysisch perspectief (wat ze allebei zien en van waaruit: prachtige donkerblauwe lucht bezaaid met sterren - zittend voor het raam) wordt een fantastisch panorama geschapen en worden het psychisch perspectief (van het kind en de moeder: heerlijk, intiem bij elkaar) en de verhouding tussen hen (warm, goed) en de handeling verwerkt (stil samen zitten, vol bewondering kijken). Psychisch perspectief van binnenuit is een weergave van de gemoedsgesteldheid van dat jongetje toen en hoe de man die hij is geworden zich nu voelt bij die herinnering. Psychisch perspectief van buitenaf weerspiegelt hoe de moeder zich waarschijnlijk destijds voelde en misschien welke emoties opnieuw bij haar worden opgeroepen bij de herinnering aan die momenten. Waarschijnlijk want we kijken door de ogen van dat jongetje. Eigenlijk door de ogen van een volwassen man die eens dat jongetje was. Hij is

de focalisator. Er wordt een typische vooravond geschetst. Je kunt een vrij zekere uitspraak doen over de onderlinge verhouding in het verhaalheden en in het algemeen over de relatie door het verhaalverleden. Je haalt nu eenmaal normaal gesproken geen fijne herinneringen op, terwijl je elkaar net voor rotte vis hebt uitgemaakt of dat dagelijks doet. Ondanks het feit dat Martinus Nijhoff geen woorden verspilt aan het uiten van zijn liefde voor zijn moeder, de saamhorigheid tussen hen, hoe knus en veilig hij zich voelde, lees je dat wat er niet staat even goed of beter. Dat is knap, toch? Dat komt door de structuur die hij heeft aangebracht. Hij verenigt elementen die bij elkaar passen om de relatie met zijn moeder (impliciet) te beschrijven.

Ook in Ellen Warmonds onovertroffen gedicht 'Changement de decor' tekenen tijd, ruimte, fysisch en psychisch perspectief (geholpen door een vergelijking met als) een plaatje dat stevig in de schoenen staat.

Changement de décor

Zodra de dag als een dreigbrief
in mijn kamer wordt geschoven
worden de rode zegels van de droom
door snelle messen zonlicht losgebroken

huizen slaan traag hun bittere ogen op
en sterren vallen doodsbleek uit hun banen

terwijl de zwijgende schildwachten
nachtdroom en dagdroom haastig
elkaar hun plaatsen afstaan
legt het vuurpeloton van de twalf
nieuwe uren bedaard op mij aan

Ook het gedicht van Henny de Ziel (Trefossa): 'Wan enkri gado-momenti'
draait erg om één enkel moment

Wan enkri gado-momenti

Wan enkri gado-momenti
Nomoro
E poko na wi mindri
Ma en meti span
Lek te hondro jari
Sinta na wan

Sisi, mi m'ma.
Agen mi moe kari joe nen
Kibri mi

MI na wan péri
Di soetoe kon dja
Eloe foe mi
Ef mi no doro
Foe boro
Boeba, foe ten.

Inhoud D: ruimte (en sfeer, tijd, klimaat) > vallen in een diep gat

Evenals bij 'tijd' ga ik creatief en connotatief om met 'ruimte'. Ruimte kan soms worden beschouwd als een bepaalde sfeer. Ik ga er zelfs vanuit dat ruimte gesuggereerd kan worden, want ook 'ruimte-ervaringen' in het dagelijkse leven behelzen dikwijls geen letterlijke ruimte:

1. een duidelijk gedefinieerde ruimte: kamer, huis; vertrek; thuis;
2. de ruimte > ruimtevaart, het heelal waarbij juist geen sprake is van een afgeschutte of begrensde ruimte, maar van grenzeloosheid, mogelijkheden; oneindigheid (tijd en ruimte);
3. een bepaalde plek: op het voetbalveld (Hij is op dit ogenblik aan het voetballen > suggestie: hij bevindt zich op het voetbalveld); in de wei; op school;

4. een niet bepaalde ruimte: hier, dichtbij, ver, bij mij, bij tante Sien, thuis. Plekken die eventueel tevens een psychisch perspectief vertegenwoordigen. 'Je bent zo ver van me.' – 'Nu ben ik (veilig) thuis';

5. in figuurlijk opzicht: geef me de ruimte (de kans, vrijheid) om mijn werk te doen. Prinses Diana zei tijdens een interview: 'Well, there were three of us in this marriage, so it was a bit crowded.' Het huwelijk werd door haar als een plaats (ruimte) beleefd die te vol was; drie was teveel. De letterlijke betekenis van 'there' is daar of er > 'Er was eens' - 'Daar was eens' - 'There was a time'. 'Er' en 'daar' geven zowel een tijd als een plaats aan. 'Er was eens een koning die drie zonen had' kan betekenen: 'In een land (ruimte) en in vervlogen tijden (tijd) leefde een koning (psychisch perspectief van buitenaf) die drie zonen had.' Het woord 'koning' alleen al geeft een letterlijke en een figuurlijke positie aan die met ruimte te maken hebben. De koning van een land (= plaats > ruimte) of als leider ver verheven (= hoogte > ruimte) boven alle anderen. Al bestaan er wel koningen zonder land natuurlijk en een koning zonder land is een koning zonder (verenigd) volk.

'Crowded' duidt op een psychisch perspectief. Als het ergens druk is, kun je het op dat moment (tijd) en op die plek (ruimte) knap benauwd krijgen; je kunt het gevoel krijgen te stikken (psychisch perspectief) in een te enge ruimte. De dichtertelijke of emotionele vertaling van deze zin zou kunnen luiden: Gedurende (tijd) en binnen (ruimte) dat huwelijk (tijd en ruimte) voelde ik me als in een benauwd of benauwend vertrek omdat er zich één persoon daar teveel bevond (psychisch perspectief van binnenuit). Prinses Diana hoefde niet expliciet te vertellen hoe ze de derde persoon in dat huwelijk heeft ervaren. De elementen zijn door de metafoor 'crowded' aaneengesmeed tot een onverbreeklijk geheel met nauwelijks zichtbare, voelbare naden en met vloeibare overgangen. 'Crowded' in deze speciale zin suggereert een ruimte, een tijd, een psychisch perspectief van binnenuit, psychisch perspectief van buitenaf en tekent de verhoudingen. Met slechts één magnifiek ingezet, onovertroffen, jaloersmakend structuur scheppend woord ('crowded') heeft ze haar huwelijk weergegeven als een te enge ruimte, een beroerde tijd, een beklemmende belevenis en een slechte verhouding tussen haar en prins Charles en tussen haar en Camilla. Als fysisch perspectief ruim wordt opgevat, kun je zeggen dat ze vanuit het gespreksheden zittend op de plek waar het interview werd afgenomen terugblijkt op het verhaalverleden. Hetgeen voor

ons ook verleden tijd is, maar een andere tijdsspanne behelst en voor ons ook een andere gevoelswaarde had toen. En nu heeft. Prinses Diana was gekwetst (verdrietig > psychisch perspectief van binnenuit) en wij hadden destijds, op een ander startmoment, medelijden met haar (> psychisch perspectief van buitenaf). En ons fysisch perspectief (zittend op de bank voor de tv) zal letterlijk verschillen van het hare, maar ook figuurlijk. Wij kenden, terugkijkend vanuit het verhaalheden op het verhaalverleden, de beelden van een mooi huwelijk in boulevardblaadjes, een idyllische plaatje dat onze geesten ontegenzeggelijk heeft ingepalmd, gekleurd. Zij ervoer het als een plaats met een gebrek aan ruimte.

6. een symbolische ruimte: (kerker, grot, cel) die geen letterlijke gevangenschap hoeven te impliceren maar geestelijke;

7. suggestie van ruimte (zie ook punt 3.). In de zin: 'Ik zal je nakijken door de beregende, glazen ruiten', denkt de lezer dat hij 'huis' leest in plaats van glazen ruiten (= raam). Een schilder kan hetzelfde effect bereiken door achter beregende glazen ruiten een kindergezicht te schilderen. De ogen van degene die kijkt naar het schilderij nemen waar: glazen ruiten. De knappe hersenen daarentegen denken ramen (!) dus : Oh, een huis (ruimte). Net een computer die door nummert als je daarmee begint of die de datum afmaakt. We zien ruiten (= raam), we weten huis. En dat is correct. Het geheel kennen we, niet een deel zwevend in de lucht. Daarom werkt het trucje. Nog beter wordt het als de waterstraaltjes (schijnbaar) over de wangen van het kindje lopen, zodat niet duidelijk is of het regendruppels, tranen of allebei zijn. Die meerduidigheid moet een dichter met woorden bereiken. Voorbeeld 1.: 'In de grote regentijd zal ik je door de beregende ruiten nastaren'. Hier goochelt de dichter de tijd van het jaar (grote regentijd: tijd) de ruiten (< huis < ruimte), en het psychisch perspectief (ruiten > veel water > ruitenwissers > wimpers > ogen > tranen > verdriet) en het fysisch perspectief (alleen achterblijvend en vanuit een huis nakijkend) aan elkaar (structuur). De 'kijker' wordt één beeld voorgespiegeld waarin al deze aspecten zijn opgenomen. Voorbeeld 3.: 'Zul je mijn gezicht herkennen tussen de ijsbloemen?' Ijsbloemen: bepaalde tijd van het jaar > winter > december tot en met maart + bepaalde geografische plaats/ruimte > ergens waar het wintert <Buitenruimte > fysisch perspectief lyrisch subject<> ijsbloemen worden tegen een raam gevormd > huis. Het fysisch perspectief van de 'jij-figuur' is ergens op aarde waar het wintert in een vrije buitenruimte van

waaruit het gezicht achter het raam kan worden waargenomen. Het contrast tussen de binnenruimte van de 'ik-figuur' en de vrije buitenruimte van de 'jij-figuur' dient als structuurmiddel. Er wordt een plaatje in je hoofd geprojecteerd alsof iemand vanuit een met ijsbloemen overdekt raam naar een ander kijkt. Er wordt spanning opgewekt door de vraag of de 'je-figuur' aankomt of vertrekt. Waarom dat herkennen? Wat is hun relatie? Hierdoor wordt ook alvast, maar slechts enigszins het psychisch perspectief van binnenuit en van buitenaf doorgeseind. Als we deze uitbeelding als symbolisch beschouwen of als zowel symbolisch als waarheidsgetrouw dan zijn er veel interpretatiemogelijkheden. In 'herkennen' zit een tijdsaspect en daardoor een ruimte-aanduiding. Ruimte en tijd zijn meestal nauw met elkaar verbonden. Waar je woont/woont valt samen met een bepaalde tijd in je leven. Hoe laat je op staat, is gebonden aan een ruimte (slaapkamer, bed). Het lyrisch subject vraagt in het verhaalheden aan iemand die het subject in het verhaalverleden op een bepaalde plek kende of hij het subject in de verhaaltoekomst zal kennen. Winter > ijs kan het eind van het leven (tijd) symboliseren (ouderdom). Aan de hand van de rest van de tekst zou het psychisch perspectief beter achterhaald kunnen worden. Kou kan alvast een signaal zijn van gescheiden zijn, eenzaamheid, verlangen. Is de ruimte achter het glas een thuis waar de ander naar terugkeert of er juist vertrekt? Een bejaardentehuis? Is de ruimte 'figuurlijk' gebruikt om het (af)gescheiden zijn te verzinnebeelden? Bloemen kunnen een metafoor zijn voor mooie vrouwen. Hier wordt eveneens een tegenstelling gesuggereerd tussen tuinbloemen (in de zomer) met frisse kleuren en de ijsbloemen tegen het raam waartussen het gezicht zich bevindt. Waarvoor staan die? Met één zin wordt reeds een spectrum aan opties geopend.

8. geografische ruimte: Canada, De Heerenstraat

9 Aangrijpende voorbeelden van vloeiende, gesuggereerde ruimtes waarin ruimte, psychisch en fysisch perspectief samenvallen, beleef ik in twee schilderijen die ik ken: 'De schreeuw' van Edvard Munch (subliem) en 'De denker' van Auguste Rodin (prachtig). Vanuit een niet gedefinieerd (innerlijk) 'punt' wordt de 'wereld' bekeken, hetgeen het psychisch perspectief oplevert. 'De schreeuw' vertegenwoordigt angst, wanhoop, eenzaamheid, verlatenheid, openbaring (psychisch perspectief van binnenuit) op een desolate plek, een golvend landschap waar niets anders te zien is. 'De denker' geeft een filosofisch

perspectief aan, het in stilte nadenken over iets op een 'plek' waar het subject ongestoord alleen is met zijn gedachten.

Inhoud E: structuur > waar is mijn been heen?

Structuur beschouw ik als de manier waarop de delen van een lichaam, object of idee aan elkaar verklonken zijn zodat ze één geheel vormen en het totaalbeeld eerst wordt waargenomen. Misschien kan een patroon worden ontdekt van hoe het geheel aan elkaar is gesmeed. Je kunt dan de naden volgen. Zoals een lappendeken bestaat uit aan elkaar genaaide stukken stof. Het stiksel is het structuurmiddel dat de delen aaneen heeft gevoegd waardoor een stelsel of netwerk ontstaat. Een ander voorbeeld: een schilder schildert een kindergezicht achter beregende ruiten. Eerst wordt het gezichtje gezien achter een beregend raam met een bruin, houten kader, een latwerk of lijst eromheen want: het geheel is er eerder dan de delen. Later vallen de aparte lijnen op die de schilder heeft gemaakt. Of het is te merken dat hij kleuren heeft gemengd (meerduidigheid) en welke stof hij heeft gebruikt voor het doek. Door een vergrootglas kunnen de cellen worden gezien. Daarna rijst de vraag: waarom heeft hij over die ruit regendruppels geschilderd? Omdat het regende, omdat het schilderij er mooier door werd, om beide redenen of bedoelt hij er iets (diepers) mee? Na analyse ontdekken we dus: het geheel is meer dan de som der delen. Er 'schuilt' meer achter. Schuilt er een adder in het gras? (Ver)Stopt de maker (zijn) gevoelens in die regendruppels? Stel dat hij alleen de ogen had geschilderd? De omlijsting van het gezicht zodat de indruk van wangen ontstaat, is een structuurmiddel. De ruiten kunnen met wat schaduwen het idee van een gezicht intensiveren als hij alleen de ogen schildert. De houten lijst van het schilderij zorgt eveneens voor de beleving van eenheid waardoor allereerst een concreet (betrand?) gezicht wordt waargenomen en daarna een illusie, een abstractie (eenzaamheid, verlatenheid, verdriet gevangen in een kader) wordt bewerkstelligd of vergroot. In een tekst bereik je met structuurmiddelen een geheel dat sluit als een bus. Structuurmiddelen zijn middelen die het (waan)denkbeeld van eenheid van het object versterken.

Voorbeeld 3.: ik heb vier zinnen die goed te begrijpen zijn.

1. Jan is lang.

2. Piet is kort.
3. Marie is van middelmatige lengte.
4. Marie houdt niet van te korte jongens.

Deze zinnen moeten het begin van een uiteindelijk schokkend verhaal vormen. Dan moet ik structuurmiddelen toepassen om ze tot één geheel te maken, waarbij ik voor ogen houd, dat ik die twee knapen tot rivalen van elkaar ga bombarderen die om Marie elkaar willen vermoorden, terwijl ze eens dikke vrienden waren. Deze zinnen zijn niet bedoeld om wat feitelijkheden op te dissen, want dat interesseert echt geen hond, maar om een spanningsveld te scheppen binnen één strak afgebakend geheel waarin de spanning merkbaar is. Dat doe ik door woorden of leestekens als lasdraadjes te gebruiken zodat de overduidelijke tegenstelling de bovenhand voert op zinsverband en op semantisch vlak. Zo: 'Jan is lang, maar Piet is kort en Marie die van middelmatige lengte is, houdt niet van te korte jongens.' De structuurmiddelen zijn: een komma en de woorden 'maar' 'en' en 'die'. Grafisch kan elk woord dat al in de zinnen stond, worden uitgebeeld door een liggend streepje (-) Een komma blijft een komma. Puntjes verbeelden de letters van de voegwoorden. Zo: ---, ... --- .. - - - - -, - - - - - Links zijn er twee even grote stukken van elk drie streepjes en rechts twee even grote stukken van zes streepjes. Opvallend is dat de derde en vierde zin allebei twee keer zo lang zijn als zin één en twee elk. Dit is theorie. Maar op deze wijze kun je soms nagaan hoe belangrijk onderdelen zijn en welke relatie ze met elkaar hebben.

Het gaat om wat bij elkaar hoort, waarom en hoe de delen zich tot elkaar verhouden. Net als bij een puzzel. Wat past bij wat en waarom en waarom zijn juist die delen met elkaar verbonden (allebei stukjes lucht of poot). Als je het plaatje erbij hebt (de idee) dan kun je de stukjes gemakkelijker leggen. Heb je geen beeld voor handen en je weet dat het om een dier gaat dat lijkt op één uit de echte wereld dan is dat al een hele hulp. Denk je dat het om een wolk gaat omdat je geen enkel blauw-wit dier kent, dan kom je er moeilijker uit. Je moet je een beetje openstellen. Hoe meer je van dit dier te weten komt door de stukjes te bestuderen, hoe makkelijker. Heeft het poten, een staart, een kop of.... O, jee het is een blauw-witte kwal. Waarom is hij blauw-wit?

Waarom moet je eerst het geheel in je opnemen? Nogmaals: omdat het geheel meer is dan de som der delen. En onze knappe hersens 'zien' eerst het geheel. We zien eerst een mens. Dan weten we: zo iemand bestaat uit een

hoofd, romp en vier ledematen. En dan bekijk je hoe dat hoofd, die romp en ledematen aan elkaar zijn bevestigd. Daarna pas zie je de koortsige, rode ogen en gebarsten lippen. Wel zo gemakkelijk dat ons lichaam één geheel is en dat we niet in losse delen rondvliegen. Zou een hele zoekpartij worden. (‘Waar is mijn been?’) Fijn dus dat we een geraamte, schouders, een nek, gewrichten en spieren hebben die ons netjes en overzichtelijk bij elkaar houden en die maken dat anderen ons in één oogopslag kunnen bekijken of ervaren. Bijvoorbeeld: artsen die ons onderzoeken of een kind dat in zijn geheel wil worden geknuffeld door een heel mens.

En als je een tentamen voor de boeg hebt, wil je weten uit hoeveel hoofdstukken en paragrafen dat (rot?) boek bestaat, waarover elk hoofdstuk gaat en wat het verband tussen allemaal is. Je wilt overzicht, je wilt het hele beeld in je opnemen om de delen te begrijpen. Maar de delen benoemen, analyseren en snappen hoe alles in elkaar steekt, vergroot het inzicht. Inzicht dat die bus wel een afgesloten geheel lijkt, maar een naad heeft, dus misschien een deksel kan maken dat je de bus opendoet, erin kijkt en ziet wat aan de buitenkant niet te zien is (inzicht). Hoe grondiger je analyseert hoe meer begrip. Tegelijkertijd blijft het basaal één geheel dat altijd meer is dan de som der delen: het gezicht achter het raam dat wel of niet behuuld is en de bedoeling die de schilder daar wel of niet mee heeft gehad. Jouw interpretatie van die druppels hangt (los van de analyse) evengoed af van je ervaringen. Dat mag. Maar oh wee! als er geen druppels op het glas waren ...

Inhoud F: (Ver)handeling > het verhaal

Onder handeling versta ik:

(1) het handelen of doen (alles wat wordt gedaan of gedacht) door personages in een drama, roman of verhaal

(2) hoofdgebeurtenis (sen) van een verhaal.

Die handeling (= hoofdgebeurtenissen) wordt grotendeels bepaald door alles wat subjecten en objecten doen, denken, meemaken of denken te ervaren waardoor een verhaal ontstaat. De meeste overige elementen zijn vooral sfeerbepalend en authenticiteit (= echtheid) verhogend. Dat verhaal – al hun doen en laten - kan in enkele zinnen worden beschreven en omschreven.

Bijvoorbeeld: 'Dagelijks werk ik me vanaf de eerste tot aan de laatste zonnestrallen rot. Als een zombie zit ik op een bureaustoel en slechts af en toe kijk ik uit mijn raam naar een paar schurftige zwerfhonden die tegen de splinternieuwe auto's van de ceo's plassen en het stof dat door de wind wordt opgewaaid. De eerste van mijn saai 'uitstapjes' maak ik op een uur wanneer zelfs het café aan de overkant van de straat niet taalt naar zijn stamgasten: bedelaars en zuiplappen die pas uren later, tegen de tijd waarop ik vertrek hun opwachting maken.' Waar gaat het werkelijk om? Vanuit het subject: werken, zitten, kijken, 'uitstapje' maken (plassen, wordt opgewaaid, doen, taalt, opwachting maken > vanuit objecten). Dus: 'mijn' bestaan is: werken, zitten, kijken, 'uitstapje' maken. Hoe, waar, wanneer dat allemaal gebeurt en hoe het subject dat ervaart hangt van deze werkwoordelijke gezegdes (de 'kleine' handelingen) af. Dit subject ervaart het leven als een dagelijks terugkerende sleur van nietszeggende en geestdodend handelingen en gebeurtenissen. Deze korte weergave heet een thema. Als dat thema in nog algemenere bewoordingen en nog korter wordt verrat spreken we van een onderwerp: 'het leven is onprettig en zinloos'. Handeling is de kern, het wezen, van een verhaal. Alle kleine dingen die de subjecten en objecten doen of nalaten (= handelingen) leiden tot **de handeling**, het thema, dat waar het verhaal werkelijk over gaat. Moeilijk, want soms doen personages niet echt iets maar zijn ze innerlijk druk bezig. Dan gebeurt er toch veel. Dan moet je hun 'verhaalgedachten' lezen. Meestal wordt de handeling stevig geknoopt aan de tijd, de ruimte, het fysisch en psychisch perspectief van een subject omwille van een onverbreekelijke eenheid. Vroeger ging men ervan uit dat voor een goed verhaal (drama) er eenheid van tijd, plaats en handeling moet zijn. Eenheid van handeling zou dan inhouden dat er slechts één centraal thema wordt uitgewerkt in de tekst.

Voor een spookverhaal is het niet vreemd dat het 's nachts tijdens stormachtig weer (1.tijd en ruimte) in een afgelegen, vervallen landhuis omgeven door een bos (2.binnen- en buitenruimte) speelt en de enige bewoonster, een arme ziekelijk bange, jonge vrouw (3.lyrisch subject, protagonist, personage) is die de woning net heeft geërfd en daar haar intrek heeft genomen. Panisch, met hevig kloppend hart en trillende benen 4.(psychisch perspectief) dwaalt ze met een kaars in de hand door de donkere, stoffige gangen en vertrekken, blijft even bij elk raam staan (5.fysisch perspectief) en staart naar buiten waar in het licht van een volle, bleke maan

wild bewegende schaduwen voortjagen (sfeer = buitenruimte). De kaars wordt door een woeste windvlaag uitgeblazen en als versteend luistert ze naar het gehuil van de wolven (psychisch perspectief). Even later wordt luid met de zware koperen klopper op de deur gebonsd... Enzovoorts. Door alle elementen op elkaar af te stemmen krijgt een verhaal zeggingskracht. Daar zijn veel clichématige verhalen en films op gericht. Waar het echter werkelijk om gaat kan gedestilleerd worden uit alles wat ze doet en uit haar geesteshouding / gedachtenwereld. Het thema (de handeling), het geheel van handelingen) is: een jonge vrouw erft een afgelegen landhuis. Ze gaat er in haar eentje wonen en is doodsbang voor bovennatuurlijke machten waaraan zij als nietig mens denkt bloot te staan en waartegen ze zich niet kan beschermen. Het onderwerp is iets abstracter en is: de existentiële angst die een eenzaam, onmachtig mens kan bevangen in een onbegrijpelijke, overweldigende wereld. Of: de basale eenzaamheid van elk individu die zich manifesteert als de angst dat ons voortbestaan wordt bedreigd. Het is handig alles wat het subject doet of nalaat onder de loupe te nemen om vat te krijgen op wat **de (ver)handeling** is, ervan uit gaande dat ons handelen een graadmeter is voor wat in ons omgaat. In dit voorbeeld waar alle elementen op elkaar zijn afgestemd, doet de protagoniste het volgende: ronddwalen, bij de ramen blijven staan en naar buiten staren, luisteren naar het gehuil van de wolven, niet slapen, zich zorgen maken. Door die handelingen gebeurt innerlijk ook veel: kloppend hart, trillende benen. Kennelijk wordt ze door angstige gedachten verteerd.

Contrast kan zelfs beklemmender werken. Plaats deze ziekelijk, bange jonge vrouw (met straatvrees) die dakloos wordt in een grote, drukke stad waar ze op straat moet zien te overleven en de eerste de beste nacht wordt omsloten door een meute dronken, uitgelaten voetbalsupporters zonder één nuchtere medemens in de buurt of dat zij wel iemand tegenkomt en geen hulp durft vragen omdat zij zo klappertandt dat ze niet kan praten (contrasterende functie van de ruimte) en ze kruipt weg in een portiek, trekt haar hoofd tussen haar schouders en maakt zich zo klein mogelijk en blijft als versteend zitten om niet te worden gezien. Haar angst in de grote stad tussen al die vreemden is schrijnender. Het waren niet per se dat sombere donkere kasteel en die vreselijke wolven, die zwaarmoedige maan, die schaduwen, het alleenzijn. Dat blijkt. Maar de levensangst die haar in zijn greep houdt. Haar probleem is uitzichtlozer. Het is existentieel. Ze zal niet worden geholpen door de nabijheid

van medemensen. Integendeel zijn die nu de verpersoonlijking, de projecties van haar angst. Vroeger werd doordat ze alleen was haar angst geprojecteerd op de duisternis, de enge omgeving, de wolven, de schaduwen/spookbeelden. Nu zouden de wilde, langs het portiek lopende voetbalsupporters de spookbeelden kunnen vertegenwoordigen. Overall draagt ze dat afschuwelijke monster dat vrees heet met zich mee. Het is de innerlijke angst niet te zullen overleven die allerlei gedaanten kan aannemen, zich op verschillende wijzen kan manifesteren afhankelijk van de omstandigheden. De handeling blijft hetzelfde en zal daarom uit al haar handelen blijken. En alle elementen worden meestal op elkaar afgestemd.

Als deze jonge vrouw ambitieus is en binnen een paar jaar directiesecretaresse wordt waardoor ze een prachtig huis in een nieuwbouwwijk kan kopen en strak inrichten, dan zal de schrijver als hij existentiële angst bij haar wil creëren haar (bijvoorbeeld) met collega's moeten opscheppen die jarenlange ervaring meer hebben dan zij en haar de snelle promotie opeens en stiekem benijden na de housewarming party die ieders verwachting te boven ging en daarom allerlei afschuwelijke practical jokes met haar beginnen uit te halen zodat alles wat ze op kantoor aanpakt, voortaan op mysterieuze fout gaat lopen en ze 's nachts doornat wakker ligt. Op een maandagochtend voelt ze zich erg klein en eenzaam in die voortsuizende lift naar boven en vreest ze het aankomen op de tiende verdieping van die machtige kolos die reikt tot de wolken. Haar collega's lijken die dag spoken die voortdurend langs de melkgazen deur van haar werkkamer zweven. Die mooie deur waarop in zwarte letters in een boog haar naam prijkt, doet ze met trillende vingers open. Tenslotte krijgt ze in toenemende mate het gevoel dat ze zal stikken in die afschuwelijke, grote stad. 's Middags stukt haar adem. In plaats van met lucht vullen haar longen zich met de benauwende damp van de uitlaatgassen van alle auto's die als wilde, brullende monsters op haar af lijken te stormen. Op een dag verbergt ze zich in een portiek overweldigd door al die wezens en het lawaai dat ze elke dag opnieuw uitstoten van de vroege ochtend tot het moment dat de wekker schreeuwend afgaat.

In deze drie voorbeelden zal het onderwerp op hetzelfde neerkomen. De verhandeling zal wel hemelsbreed verschillen. De kleine handelingen echter zullen desondanks in alle drie gevallen erg op elkaar lijken. Bijvoorbeeld: het

eerste moment van alleen zijn en in het donker naar buiten staren waar schaduwen voortbewegen en wolven horen huilen vergeleken met voor het eerst vanaf eenzame hoogte bijna letterlijk met het hoofd nog (al) in de wolken omlaag kijken in een duizelingwekkende diepte waar monsters voortrazen. De beginsituatie vertoont eveneens gelijkenissen: van dakloos zijn naar een eigen woning bezitten en vrezen de aanwinst te verliezen of als dorpsmeisje een belangrijke positie verwerven en bang zijn die positie kwijt te raken. In beide gevallen speelt de vrees het niet 'waar' te maken een rol.

III Conclusie

Om te komen tot een mogelijke interpretatie van de tekst moet eerst kennis ermee worden gemaakt (een keer of twee lezen). Die kennismaking levert een (waarde)oordeel op. De eerste 'ontmoeting' gaat net als in het dagelijks leven vooraf aan het echte kennen en later herkennen met een eventuele herziening van het waardeoordeel. Voorbeeld: 1. Ik zie een roos. (zintuiglijke waarneming = kennismaking). 2. Ik vind haar mooi, zij ruikt lekker (waardeoordeel = leren kennen). 3. Ik pluk haar (om haar beter te leren kennen). 4. De dorens prikken, ontdek ik (nu ken ik ook haar nare kanten). De onprettige ervaring zorgt voor gedeeltelijke herziening van het waardeoordeel. Gevolg: angst, voorzichtigheid komen voortaan tegenover de schoonheid en lekkere geur te staan. Elk volgend contact (herkennen) levert een genuanceerder of gekleurerder oordeel op. Bij volgende 'aanrakingen' zal onpartijdig oordelen, horen, ruiken, proeven steeds onmogelijker worden. Je hebt verblindende, oorverdovende geurwijzers, smaakbepalende vooroordelen vergaard. Vooroordelen opsparen gebeurt niet alleen door eigen waarneming of ervaring. Verhalen, zegswijzen, waarschuwingen, connotaties en denotaties die banden hebben met elkaar, komen bij bossen tegelijk in ons hoofd en hart op. Ter herhaling: het woord 'slang' in de christelijke cultuur heeft door - onder andere - het christelijken scheppingsverhaal (Adam en Eva) veel meer 'betekenissen' dan simpel een kruipend, langgerekt, rolrond dier zonder ledematen waarvan het lichaam is bedekt met schubben (denotatie > woordenboek). Een Indiaan zou deels een ander oordeel over dat beest kunnen hebben dan een christelijke westerling, hoewel bepaalde waardeoordelen universeel zullen zijn. Connotatie slang: 1.

Antoniem: duivel > vijand van God, van de liefde. 2. Synoniem; serpent > serpent : tot schelden geneigde, kwaadsprekende vrouw 3. Homoniem: brandslang (brand – vuur - dood – hel) 4. Kenmerken: gifslang = worgslang > giftand - gif – wond – slijm – dood - vagevuur 5. Associaties: zondeval > ongehoorzaamheid, barensweeën. 6. Symboolwerking: satan > kwaad. 7. Psychologie: geslachtsorgaan > seksualiteit; genot; liefde; baby 8. Spreekwoorden: een slang aan zijn boezem koesteren = weldaden bewijzen aan een gemeen/ verraderlijk mens.

De ‘verhalen’ die aan de hand van een gedicht kunnen worden verteld, zijn soms ontelbaar en de uiteindelijke ‘vertaling’ gebeurt nooit op volstrekt neutrale gronden. Het geraamte, de structuur, is er weliswaar, maar het vlees dat individuele lezers op de botten zullen leggen of denken, zal er mogelijk toch een ander (on)dier van maken. Geen wonder dat een (kunst)werk een gevoel van herkenning of schoonheid bij veel mensen oproept zonder dat ze precies weten waarom, terwijl een ander het lelijk, irritant of saai vindt. Elke combinatie van tekens (woorden, pennestreken, gezichtsuitdrukkingen) is uniek en de kans dat je met me van mening verschilt is groot. En bovendien een gezonde optie.

DEEL II

Analyse:

Uitgang / Afgang / Ex it

Wanneer je straks weer eens weggaat
zal ik je uitwuiwen vanachter de tralies
en verblind zien dat de zon ondergaat.

Later als je weerkeert of thuis arriveert
door de deur die je altijd zelf opendoet
ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

Vorm > het ‘uiterlijk’

Dit gedicht bestaat uit twee samengestelde zinnen:

1. Wanneer je straks weer eens weggaat, zal ik je uitwuiven vanachter de tralies en verblind zien dat de zon ondergaat.
2. Later als je weerkeert of thuis arriveert door de deur die je altijd zelf opendoet, ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

De zinnen zijn opgedeeld in zes regels die tot twee strofen van elk drie regels (terzetten of terzinen) zijn samengevoegd. De ongeveer even lange regels van de strofen tellen respectievelijk twintig en tweeëntwintig woorden: de twee coupletten zijn gelet op het aantal woorden 'aan elkaar gewaagd' (20/22). Ze hebben nagenoeg hetzelfde 'gewicht'. Het verschil van twee woorden is niet echt betekenisvol. Hoe meer woorden je echter aan een onderwerp 'vuil' maakt hoe zwaarwichtiger, belangrijker of weldoordachter dat is. Ook op onbewust niveau. Hoe langer, hoe heviger een bepaald gebeuren je ondergronds 'bezighoudt' hoe groter het effect ervan in het dagelijkse bestaan. Dus helemaal veronachtzamen hoeft ook weer niet.

De drie aparte woorden van de titel zijn net afzonderlijke koppen en een 'zwaargewicht'. Zo'n titel vraagt om extra aandacht bij ontleding. Na onderzoek zal blijken of de driekoppigheid of drie-eenheid van belang is.

De vrijwel gelijke regellengtes wekken een starre, bewegingloze indruk. Positiever uitgedrukt: het geheel is voor wat betreft het 'uiterlijk' (wat je ziet, merkt) afgebakend. Je kunt aannemen dat zelfbeheersing is betracht en grenzen zijn gesteld. Het speelse, dynamische is misschien verwerkt in de inhoud of het ritme.

Grammaticaal bekeken (syntaxis/zinsbouw) zijn de zinnen 'normaal'.

Regelmatig rijm en een rijmschema ontbreken, hoewel enkele woorden rijmen. De verspreid geplaatste rijmwoorden doorbreken qua klank het statische. Doordat er geen regelmatig rijmschema in zit, is het gedicht iets minder traditioneel of stijf dan op het eerste gezicht lijkt. Rijm geeft vaak tussentijdse ontspanning, iets ongedwongens of zelfs iets kinderlijks. Rijmende woorden klinken iets langer na zodat de 'verwerking' iets langer duurt. Door het 'nazingen', het echoën vragen ze aandacht waardoor de betekenis iets sneller en iets duidelijker tot je doordringt in de ketting, de aaneenschakeling van woorden die je hoort of leest. En rijm kan een tegenstelling creëren tussen inhoud en vorm (een woede-uitbarsting met zeer regelmatig rijm bijvoorbeeld) en afgepaste regellengtes. Dan staan beheersing en emotionele uiting schril tegenover elkaar (woede <> beheersing). Een beheerste vulkaan? Een

voorspelbare vulkaan? Neen, de emoties zijn gestold. Ook als de indruk wordt gewekt door de dichter dat hij op het moment dat hij ziedend was, het gedicht met trillende vingers en hevig kloppend hart heeft geschreven. Mensen kunnen weliswaar met ijskoude woorden hun brandende woede over je uitstorten, maar dan rijmen ze gewoonlijk niet. Je woede wordt niet serieus genomen of je gedicht komt niet waarheidsgetrouw over.

Gedichten worden 'achteraf' geschreven en eindeloos bijgeschaafd. Toch wil de dichter 'echt' overkomen. Hij zoekt naar woorden en manieren om zijn emoties en gedachten van 'toen' zo waarheidsgetrouw mogelijk weer te geven. Anders 'pakt' hij de lezer niet.

Feit is: 'Exit' kenmerkt zich als gedicht door de manier waarop het wit rond de regels is gebruikt, enigszins door de rijmende woorden, de verdeling in terzinen en de samengeperste inhoud. Het is een in de buitenwereld bestaand, bekend fenomeen (gedicht) door de structuur en karakteristieken. De 'meerdere' van de gebruikte woorden, zinnen, terzinen of hele tekst zou na analyse de vaststelling dat er sprake is van een gedicht, kunnen schragen. Ambigüiteit, dat een woord, zin of strofe meer dan één betekenis heeft, is namelijk eveneens een kenmerk van poëzie. Dus eerst vaststellen: dit is een hond/gedicht. Die is herkend aan zijn structuur: kop, romp, vier poten en een staart die met elkaar zijn verbonden: het gedicht is eveneens een gestructureerd geheel/terzinen, rijmwoorden enzovoorts. Blaft hij ook en hoe blaft hij? Dus: de chemicus uithangen.

Analyse van de titel

Behalve dat de titel drie koppen heeft, (Uitgang/Afgang/Exit) valt het op dat het woord 'Exit' is opgedeeld in de woorden 'Ex' en 'it' waarvan 'it' geen Nederlands woord is. Verder kun je bij drie dingen die één lichaam vormen denken aan bijvoorbeeld een driehoek (driehoeksverhouding) waar lijnen hoeken vormen omdat ze een raakpunt hebben, zodat één systeem ontstaat waarvan je een middelpunt of zwaartepunt zou kunnen vinden. Met de drie lijnen kun je door de snijpunten veel meer maken dan wat je bezat. Drie willekeurige lijnen vormen geen driehoek. De drie hoeken en de driehoek bestaan alleen bij de gratie van de raakpunten. Eén lijn maakt evenmin een hoek. En een draagvlak, een oppervlak heb je alleen als je een driehoek hebt.

Zo bepaalt elk woord in de titel het andere. Wat ze samen worden is altijd meer dan de aparte woorden of zinnen betekenen en die 'overwaarde' kun je misschien ontdekken door mogelijke verbanden te zoeken via denotatie en connotatie. Een beetje (behoorlijk, hoor!) saai en tijdrovend, een enkele keer niet eens echt lonend, maar als je het systeem begrijpt, hoeft het meestal niet zo dogmatisch en 'uitputtend' meer.

Denotatie / connotatie > woordenboek en woordveld

1. 'Uitgang' > uitgaan: 1. naar buiten gaan / uitgaan om je te ontspannen 2. sterven; 3. het uur waarop de dag sterft 4. het moment waarop een relatie uitgaat/ sterft 5. kaars die uitgaat ('candle in the wind') > leven dat eindigt 6. vuur dat uitgaat, jouw vlam / geliefde 7. gelegenheid (een deur, opening, poort, gat) of mogelijkheid of moment om naar buiten te gaan, te verdwijnen 8. uitweg: vlucht (figuurlijk gebruik!);

2. 'Afgang': > afgaan 1. van het toneel afgaan, verdwijnen 2. hellende weg (synoniem: helling) 3. een berg, helling afgaan 4. stoelgang, ontlasting, diarree 5. Een slecht figuur slaan 6. debacle.

Connotatie 'afgang:' > van het toneel afgaan > toneel > acteur(s) > spel, toeschouwer(s) > regisseur > een doek dat opgaat of valt (letterlijk, figuurlijk).

Connotatie a. Helling > eenparig versnelde beweging (steeds sneller naar beneden gaan) > val > afgrond > ondergang > teloorgang > vernietiging. b. Stoelgang > ontlasting > uitwerpselen > uitwerpen > stank > smurrie > viezigheid > ziekte > besmetting > afval. Connotatie verminderen of afnemen > van een bepaalde band of van contact, van kracht, van pijn. Connotatie zakken voor een examen > examiner > geëxamineerde > niet beheersen van de leerstof > pijn > desillusie > teleurstelling > tijdverlies. Connotatie: een slecht figuur slaan > debacle > niet voldoen aan de verwachtingen > teleurstelling > verlies;

3. 'Exit': 1. verdwijnen; 2. de/het genoemde heeft afgedaan 3. uitgang

1. De titel zou kunnen betekenen: dat de ene uitgang leidt tot de andere uitgang. De (1.) uitgang is de oorzaak van de (2) afgang (niet meer 'gezien' worden/zijn, in waarde dalen) en het afgaan is de oorzaak van de (3) 'Exit' =

uitgang. Vrij vertaald: omdat je uitgaat, naar de uitgang loopt, omdat het vuur dooft, zul je voor mij hebben afgedaan en zul je mijn ex worden (gaat onze relatie uit).

2. Scherper:

'Uitgang!': 'Daar is de deur'.

'Afgang!': 'Ga maar van het toneel af!'

'Ex it!': 'Verdwijs!'

3. Uitgebreider:

1. 'Uitgang': Als je uitgaat (als je durft uit te gaan), dus naar de uitgang loopt; 2. 'Afgang': ga je af (verdwijs je van het toneel) dat betekent dus een afgang voor jou; 3. 'Ex it': en kun je jouw biezen pakken en wordt jij voor mij een ex (gewezen geliefde?) en wordt door mij gezien als een voorwerp (it), dan wel een onbelangrijke figuur die buiten de deur wordt gezet/gelaten (ex it) of: dan ken je de uitgang wel (exit). Door 'Exit' als één woord te lezen ben je terug bij de uitgang want exit = uitgang. De cirkel is rond en je kunt opnieuw beginnen.

Op zich kun je deze drie woorden al bijna als een gedicht lezen. Maar... dat is wel wat voorbarig. Hoewel: speculeren mag altijd bij analyseren. Denk er wel om: het gedicht telt niet voor niets zoveel woorden meer. Dus zal ik een regel voor regel analyse inzetten om beter uitsluitsel over de inhoud te krijgen. Ik verwacht een nuancering van de duiding van de titel.

N.B. Voor de inhoudelijke analyse zal ik proberen zo volledig mogelijk te zijn. Volledigheid voor wat het analyseren van literatuur betreft, is meestal nauwelijks mogelijk en absoluut niet noodzakelijk of is soms **zelfs af te raden**. Voor de liefhebbers gaat het immers om het genieten, niet om je kapot te puzzelen. Dit is een uitzondering. Wel spannend (misschien?) een keertje als een diepzeeduiker door 'close reading' (dat is je duikersentourage) op de zeebodem te worden verrast door alles wat je met je voeten op de grond nooit zou ontdekken.

Analyse eerste strofe:

Wanneer je straks weer eens weggaat zal ik je uitwuiwen vanachter de traliës en verblind zien dat de zon ondergaat.

II Denotatie/connotatie regel 1

Weggaat (> weggaan > heengaan > sterven) > 1. zich verwijderen, vertrekken, verdwijnen > ‘Ga_weg!’ – ‘De vlekken gaan niet weg’ – ‘De pijn gaat weg.’ 2. je weg gaan, je eigen weg gaan > heengaan > sterven > letterlijk of figuurlijk. 3. uit een dienst (betrekking) gaan 4. in figuurlijk opzicht: verkocht worden (‘Deze tomaten gaan weg voor maar tien cent’) > ik ben verkocht > ik ga overstag. 5. in figuurlijk/letterlijk opzicht je niet meer ergens bevinden (afwezig zijn). In Suriname zeggen we bijvoorbeeld: ‘Ben je daar?’ (meerduidig).

In regel 1: ‘Wanneer je straks weer eens weggaat’

-‘Wanneer’ duidt op een zekerheid. Als aan het weggaan van de ‘je-figuur’ werd getwijfeld, zou zijn gekozen voor ‘als’ (indien). Wel moet er rekening mee worden gehouden dat hoewel ‘wanneer’ zekerheid uitdrukt, het slechts om een anticipatie gaat. Een vooruitblik (flash forward) waar het lyrisch subject evenwel niet aan twijfelt.

-‘je’ drukt uit dat een ‘je-figuur’ wordt aangesproken: tweede persoon enkelvoud. Dat zal dus door een ‘ik-figuur’ gebeuren. Deze ‘ik-figuur’ kunnen we een lyrisch subject (subject) noemen omdat het gevoelens benoemt oftewel expressief is. We kunnen de aangesprokene (de ‘je-figuur’) voor het gemak een object noemen.

-‘straks’ geeft aan dat het weggaan in de nabije toekomst ligt (tijd). ‘Straks’ duidt niets meer aan dan het psychische perspectief. Het toneeltje speelt zich (voorlopig) waarschijnlijk alleen maar in het hoofd af van het lyrisch subject. Dat houdt mogelijk een onbetrouwbaar perspectief in. Misschien merkt het lyrisch subject wel degelijk dat het object bezig is zich klaar te maken. In dat geval is het perspectief wel betrouwbaar.

-‘weer eens’ drukt uit dat het weggaan van het object vaker gebeurt en functionneert daarom als zowel een flashback als een flash forward en geeft aan dat het subject het weggaan mogelijk met irritatie, ongenoegen of angst tegemoet ziet. Welke gevoelens ook spelen, de ‘ik-figuur’ staat niet neutraal tegenover het weggaan. Om te onderzoeken of en in hoeverre dat klopt bekijken we zo meteen de andere regels.

'weggaat' (> weggaan) kan betekenen (denotatie/connotatie): vertrekken > je eigen weg gaan > verkocht zijn > verdwijnen > heengaan > sterven > afwezig zijn > niet bij zijn.

'Wanneer', 'weer', 'weggaat' allitereren. Ze horen bij elkaar en 'wanneer' en 'weer' zijn rijmwoorden (structuur).

III. Denotatie/connotatie regel 2.

Tralies: > 1. achter de tralies zitten / verdwijnen = in de gevangenis zitten / rotten, gevangenschap > gouden kooi > kerker > ketens > oppositie tussen: zon (vrijheid, licht, leven,) <>tralies (gevangenschap, duisternis, dood) 2. maas van een net of kantwerk > spinnenweb > visnet 3. in Suriname dievenijzer: ijzerwerk voor de ramen ter beveiliging tegen inbrekers > Surinaams gevangenis = dungru oso: donker huis. 4. tralies van een hok in een hondenasiel

In r. 2. 'zal ik je uitwuiven vanachter de tralies'

-'zal' geeft een toekomstverwachting (tijd) aan net als 'straks' en 'weer eens' in regel 1 > structuur tussen regel 1 en regel 2.

-'Ik' de veronderstelling dat het lyrisch subject een 'ik-figuur' is, blijkt correct te zijn (zal ik). Er is dus een duidelijke relatie met de 'je-figuur' > structuur tussen regel 1 en 2.

-'je' > net als in regel 1 wordt een 'je-figuur' aangesproken > structuur tussen regel 1 en 2

-'uitwuiven' en 'tralies' reflecteren geen woede of irritatie. Uitwuiven lijkt op uitgeleide doen > gemoedelijkheid. Tralies op gebonden zijn, misschien meer op ingesloten zijn. Tenzij de zin sarcastisch is bedoeld. Voorlopig kan worden vastgesteld dat iemand (het lyrisch subject) die mogelijk sarcastisch is (uitwuiven) en zich gevangen, gebonden, ingesloten voelt of is (tralies) een ander uitwuift, dus nakijkt. Als het geen echte gevangenschap is, dan is er sprake van een hyperbool. Het object ('je-figuur') kan vrijelijk diezelfde ruimte verlaten waarin het lyrisch subject ('ik-figuur') 'gevangen' is en het object doet dat inderdaad geregeld en treft kennelijk voorbereidingen er 'weer eens' vandoor te gaan (zie r. 1). Het gevoel van gevangenschap lijkt dus subjectief (psychisch perspectief). Is de ander op bezoek geweest? In een gevangenis (echte tralies!) psychiatrische inrichting, bejaardentehuis, weeshuis, crèche,

kleuterschool, (honden) asiel? Of wordt het subject gewoon thuis aan zijn/haar lot overgelaten? Dan geeft 'tralies' slechts **gevoelens** weer van gevangenschap, eenzaamheid of de angst alleen te zijn. Een andere mogelijkheid is dat de 'tralies' simpelweg een veiligheidsvoorziening is. Zoals bijvoorbeeld dievenijzer in Suriname. Als 'uitwuiven' niet sarcastisch is bedoeld, spreekt er gelatenheid, berusting, instemming uit. Alsof de spreker/denker/koffiedikkijker/zwartkijker (> psychisch perspectief) degene die vertrekt niet kan ('tralies') of wil ('uitwuiven') beletten weg te gaan. Utwuiven kan figuurlijk zijn gebruikt net zoals afscheid nemen soms zinnebeeldig wordt bedoeld.

-'vanachter' is binnen in de gesloten ruimte en vormt een tegenstelling met 'weggaan' in de buitenruimte, de zon tegemoet. Het scheidt een statisch beeld, tegenover het weggaan dat dynamisch is. Vanachter is namelijk altijd aan de achterzijde van iets. En creëert een tegenstelling met een onbenoemde voorzijde, een façade, een naar de toekomst gerichte, belangrijkste zijde van een object en wel: het weggaan van de 'jij-figuur'. Inderdaad: als het object niet handelde, niet wegging, zou het subject niet vanachter tralies staan kijken naar de belangrijkste zijde van het object, niet uitwuiven, zich niet gevangen voelen en de zon niet zien ondergaan. Zo simpel als het woord vanachter is, zo betekenisvol is het eveneens. Het achterblijven zit letterlijk in achter en accentueert de tegenstelling tussen beide beelden: weggaan – thuis blijven.

-'tralies' bevinden zich niet los in de lucht. Daarom creëert het woord 'tralies' zowel een gesloten binnenruimte (1) als het psychisch perspectief (2.). Met binnenruimte kunnen namelijk figuurlijke tralies, dus in het hoofd, worden bedoeld die angst of eenzaamheid veroorzaken of uitbeelden. Tegelijkertijd wordt (3) het fysisch perspectief bepaald door het uitwuiven vanachter tralies in een gesloten binnenruimte. Ten vierde wordt het lyrisch subject (4) reeds gedeeltelijk gedefinieerd. Door 'tralies' wordt een hecht verband gesmeed (structuur) tussen 1. De 'gesloten' 'binnenruimte (ruimte)' en 2. het psychisch perspectief (gevangenschap) en (3) het lyrisch subject (gevoel van eenzaamheid, gevangenschap en toch niet weggaan of weg kunnen) en (4) het fysisch perspectief (vanachter tralies) en (5) de handeling(en). En dat is expliciet: uitwuiven. Hierdoor komt impliciet het weggaan terug en wordt versterkt. Impliciet zijn ook door het uitwuiven: thuisblijven, achterblijven, achter gelaten worden <> achterlaten. Al deze kleine handelingen zullen de (ver)handeling of het thema (voornamelijk) bepalen. Diezelfde ruimte echter

wordt kennelijk door het object als een vertrekpunt ervaren. Het psychisch perspectief van buitenaf, van de 'je-figuur' zal dus wel verschillen met dat van de 'ik-figuur'. Als er geen letterlijke tralies zijn, dan symboliseren ze alleen het psychisch perspectief en niet het fysisch perspectief. Dat zal mogelijk uit de rest van de tekst blijken. Overigens kunnen 'de tralies' zowel letterlijk als figuurlijk zijn ingezet. In dat geval versterkt het fysisch perspectief (vanachter tralies) het psychisch perspectief (zich gevangen voelen).

Vreemd is in dit licht: de tralies die angst of eenzaamheid weerspiegelen tegenover de subtiele (be)dreiging van de titel. Moet die niet als bedreiging worden beschouwd, maar als een onuitgesproken angst van het lyrisch subject in de trant van: 'Ik zal je moeten wegsturen als je telkens weggaat en me alleen achterlaat; ik voel me gevangen,' of is het een aansporing van het lyrisch subject aan zichzelf om de 'je-figuur' weg te sturen? Waarom gaat het lyrisch subject zelf niet weg? Dit is voorlopig een open plek. Misschien wordt die ingevuld. Zo niet dan blijven we daarover in het ongewisse.

IV. Denotatie/connotatie regel 3

Verblind > verblinden: 1. door al te fel licht als blind gemaakt. 2. als met blindheid geslagen > hij is blind voor de gebreken van zijn kinderen > door voortdurende vleierij verblind 2. het gezicht ontnemen > voor het ogenblik blind maken > het felle zonlicht verblindde ons > maken dat men iets niet meer in zijn ware gedaante of in de juiste verhoudingen ziet > haar schoonheid, die beloften verblinden hem > verblind door tranen > als je (ver)blind bent zie je niets meer en **verdwijnt** het letterlijke zicht op de omgeving in jouw beleving, maar je kunt nog horen, voelen, ruiken, tasten en dus toch nog waarnemen, ervaren, voelen, zien op een speciale (symbolische) manier.

Ondergaat > ondergaan 1. onder de oppervlakte **verdwijnen** of naar beneden gaan (onder water) 2. achter of onder de kim **verdwijnen**, zakken (de zon) 3. te gronde gaan verwoest of vernietigd worden > ondergang > tenietgaan > debacle 4. geheel verzwoegen worden (in verdriet ondergaan); 5. lijden 6. doorstaan (een operatie ondergaan); 6. **het voorwerp zijn van**; 7. dulden

In regel 3: 'en verblind zien dat de zon ondergaat,'

'verblind' vertelt iets over (1) Het psychisch perspectief van het lyrisch subject indien wordt bedoeld verblind van pijn > door tranen > verdriet > wanhoop. Wordt echter de verblindings veroorzaakt door bijvoorbeeld te scherp licht of te felle zonnestrallen van de ondergaande zon waardoor het subject de tranen in de ogen schieten, dus als 'verblind' letterlijk wordt bedoeld, dan zegt 'verblind' ondanks de tranen niets over de visie of de pijn van het subject. Wel over (2) de ruimte: > een binnenruimte (vanachter de tralies > structuur regel 2 en 3) een punt van waaruit het lyrisch subject het licht van de zon in de ogen krijgt > in het relatieve oosten ten opzichte van de zon en dus ook over het (3) fysisch perspectief en (4) de tijd want het moet late namiddag zijn omdat de zon ondergaat en over (5) het lyrisch subject dat de zon ziet ondergaan. En tenslotte over hoe een deel van de handeling wordt ervaren: verblind.

Expliciet: zien en ondergaat. Zien is passief (statisch) en ondergaat is actief (dynamisch). 'Dat de zon ondergaat' betekent figuurlijk door het gebruik van verblind misschien dat de relatie tussen het subject en het object ten onder gaat, sterft, dat de zon (vreugde, geliefde) **verdwijnt**, of dat de geliefde zelf ten onder gaat of zowel de verhouding, als de geliefde teloor gaan waardoor eveneens het lyrisch subject kapot gaat. In dat laatste geval gaat het niet slechts om de (verblinde) visie, het gevoel van het lyrisch subject (psychisch perspectief) maar om 'de realiteit' en wordt het lyrisch subject al enigszins gedefinieerd als een heldere ziener hoewel verblind van verdriet bijvoorbeeld.

'zien' is mogelijk figuurlijk bedoeld. Zoals in de zin: 'Hij ziet de ondergang van zijn bedrijf aankomen' Hier betekent 'ziet': hij voorziet > in zijn geest, hij 'ziet' wel, maar niet met zijn ogen > of hij beseft, weet dat zijn bedrijf ten onder gaat. Door 'verblind' worden de mogelijke betekenissen van **'zien'** beperkt: wie (ver)blind is, kan niet zien. Dus 'verblind zien' is een tegenstelling en moet zijn gebruikt in de betekenis van: inzien > begrijpen > zicht krijgen op, vat krijgen op. Kortom: 'verblind zien' = het (in)zicht verliezen. Wie verblind ziet, kan dus soms juist wel 'zien', want: wie heel erg veel pijn heeft, 'verblind' door pijn is bijvoorbeeld, kan zicht krijgen op datgene wat pijn doet en hoeveel zeer het doet. Doordat het 'licht' regelrecht in de 'ogen' van het lyrisch subject schijnt, zal het door de overdaad aan licht (figuurlijk licht = inzicht) iets (in)zien, al kan het niet zien, al is het verblind. Ook lichtstralen van de zon (dus zicht krijgen op = 'zien') kunnen letterlijk of figuurlijk worden gebruikt. Zodat het subject zowel letterlijk als figuurlijk verblind kan zijn door tranen van verdriet (het inzicht dat

doordringt) of tranen van de zonnestrallen of allebei en desondanks beseffen dat, aanvoelen dat, 'zien' dat...

Wat?

De zon ondergaat! Hierdoor blijkt dat de tegenstelling tussen 'verblind' en 'zien', schijnbaar is, een paradox. Nogmaals de zin: 'Hij ziet de ondergang van zijn bedrijf aankomen.' Dit is een goede zin (semantisch = betekenis) en toch ook weer niet. Ondergang is verdwijnen of onder water zakken (van het bedrijf), dan kun je die ondergang niet zien aankomen als die aan het verdwijnen of wegzakken is onder water of achter de horizon. Zoals je een oude sjofele man niet onder water of achter de horizon kan zien verdwijnen en hem tegelijkertijd naar je toe zien komen. Al zou hij nog zo hel stralen, dan verdwijnen zijn stralen samen met hem. Omdat het bewijs is geleverd dat 'zien' minstens eveneens figuurlijk is gebruikt, kan het ondergaan van de zon een metafoor zijn. In dit licht bezien kan het zien aankomen van de ondergang van de zon (inzicht) je verblinden van wanhoop. Let op het gebruik van alleen maar 'verblind' in de volgende zinnen: (1) 'Er komt een (oog)verblindende schoonheid aangelopen, zei Pietje tegen me.' Dan wordt Pietje mogelijk verblind (= kan niet zien) door hartstocht, omdat hij die oogverblindende schoonheid juist heel goed ziet door het licht dat ze uitstraalt. Ook in de zin: (2) 'Jij bent zo (oog)verblindend mooi dat ik niemand meer kan zien', is 'verblindend' buiten de combinatie met 'zien' reeds een paradox. Want: 'Jij straalt zoveel licht uit dat ik jou zo goed kan zien dat ik niemand/niets anders meer zie (= blind ben).' Hierdoor wordt bewezen dat als je letterlijk (in regel 3) of figuurlijk verblind bent (eveneens regel 3) je misschien juist goed kunt zien (aanvoelen) dat er misère op komst is. De stralen (signalen) zijn zo fel dat het subject wel stekeblind moet zijn om niet te zien (begrijpen) dat de laatste schittering verdwijnt samen met het object. Ondergang van de zon is het weggaan van de zon. De 'ik-figuur' kan het weggaan van de zon onmogelijk letterlijk zien aankomen.

'verblind zien' > is een tegenstelling indien 'zien' letterlijk is bedoeld. 'Verblind zien' is een paradox: indien 'zien' betekent inzien. 'Verblind zien' is een 'pleonasme' indien verblind betekent dat er zoveel licht wordt uitgestraald (door een object of lichtbron) dat je bijzonder goed kunt zien.

'de zon' kan staan voor: de zon zelf (= geliefde? > ex- it) of de relatie, of zowel de zon als de relatie. Wat betekent de zon voor levende wezens? Die is een

lichtbron, een warmtebron en bepaalt de tijd. Alle levende wezens hebben licht en warmte nodig. Zonder de zon kunnen we letterlijk niet leven. Duisternis, kou, geen tijdsbesef hebben (hoe laat het is; goede tijden, slechte tijden) betekent sterven. De zon staat dus voor het leven. De 'jij-figuur' en de zon gaan tegelijkertijd weg. Als de zon ondergaat valt de nacht binnen. Verdriet?

'Ondergaat' > (ondergaan) met de klemtoon op gaan betekent: lijden, doorstaan, het voorwerp zijn van, dulden. Dat de zon ondergaat > dat de zon lijdt (onder wie of wat?); dat de zon doorstaat (wat? ellende, waarom?) dat de zon het voorwerp is van (van wie of wat? Zijn driften, zijn gewoonte, zijn verslaving, een andere geliefde?) dat de zon duldt (wat of wie duldt?). Denkt het lyrisch subject dat het object lijdt, omdat hij onder de fatale invloed is van iets of iemand (psychisch perspectief)?

'Ondergaat' > (ondergaan) met de klemtoon op onder kan betekenen weggaan, ten onder gaan, vernietigd worden, failliet gaan. Dat de zon ondergaat > dat de zon vernietigd wordt (waardoor?).

Nu gaan we even een stuk verder fantaseren naar analogie van 'de werkelijkheid'. Dat mag: deze blinde vlek, nee open plek invullen. Waarom? Omdat het gedicht de werkelijkheid representeert. Als we maar rekening houden ermee dat dit onze voorstelling is die door de volgende strofe kan worden weerlegd. Hier gaan we gokken: het subject sluit de gordijnen/ramen, (het doek valt voor deze scene) en blijft achter in het donker, misschien in de kou. Alleen gelaten met het inzicht wat er gebeurt/zal gebeuren. N.B. Nog steeds heeft alles slechts in het innerlijk, in het hoofd plaats ('wanneer' en 'zal') van het lyrisch subject.

Door 'wanneer' en 'verblind' en de regel 'dat de zon ondergaat' zou je minder geneigd mogen zijn te denken aan sarcasme of woede, eerder aan pijn, tenietgaan, sterven. 'Wanneer' geeft een inwendige overweging aan: een angstige anticipatie. Maar sarcasme en woede zijn niet helemaal uitgesloten vanwege het 'Ex-it' in de titel dat terugvoert naar de 'Uitgang'. Er kunnen eveneens gemengde gevoelens spelen. Bij het lyrisch subject kan ook bezorgdheid spelen om de ondergang van de zon = het ten ondergaan van iemand die je lief is, daardoor de relatie, dus allebei. De tralies kunnen staan voor het met lede ogen aanzien dat die ander kapot gaat, omdat hij het voorwerp is (de speelbal) van iets onaangenaams. Hierbij gaat niet alleen de relatie ten onder, maar ook een geliefde.

Er is opnieuw een sterke samenhang (structuur) tussen de elementen. En de betekenis (inhoud) van deze hele strofe wordt er voorlopig door bepaald: een lyrisch subject dat staat achter 'tralies' (= zich gevangen, eenzaam, onvrij, bang voelt) verblind door tranen, door inzicht, door de zonnestralen of alle drie oorzaken op een plek waar het ziet dat de zon ondergaat dus (figuurlijk) 'ziet' dat de relatie kapot gaat > dat de geliefde aan het verdwijnen is > aan het afgaan is > een van de spelers verdwijnt van het toneel tijdens een scène die vaak wordt opgevoerd. Let ook op rijm als structuurmiddel in de woorden weggaat en ondergaat en een eenheid in betekenis. Het rijm versterkt en verruimt de betekenis van allebei.

Afsluiting strofe I

Regel 1: 'Wanneer je straks weer eens weggaat' vervang ik door: Om zes uu.

Regel 2: 'zal ik je uitwuiven vanachter de tralies' plak ik achter regel 1 die is vervangen door: Om zes uur. Dan ontstaat deze zin: Om zes uur zal ik je uitwuiven vanachter de tralies.

Regel 3: 'en verblind zien dat de zon ondergaat': koppel ik aan de vorige regels. Samen wordt dit: Om zes uur zal ik je uitwuiven vanachter de tralies en verblind zien dat de zon ondergaat.

Op het moment (tijd) dat het object weggaat (handeling) zal de achtergeblevene de bevestiging krijgen dat de zon ondergaat (waarneming van iets wat gebeurt) dus dat het licht verdwijnt en dat alleen-zijn volgt of langzame vernietiging, ondergang van het object. Het lyrisch subject anticipeert op wat er zal gebeuren (toekomst) als de 'jij' bepaald gedrag vertoont/blijft vertonen. Het moment van weggaan (tijd) is stevig verbonden aan wat het thema schijnt te zijn. Is het object symbolisch de zon? Gaat de zon zichzelf achterna? In ieder geval gaat hij naar een plek waar het licht nog schijnt. Is het licht (vreugde) wel zo licht? Conclusie: het weggaan, verdwijnen van het object en het ondergaan, verdwijnen, kapot gaan of lijden van de zon gebeuren buiten de wil van het subject dat slechts machteloos 'waarneemt', wat er nog niet is en zijn aan elkaar gekoppeld. Angst voor verlating door de zon, voor het wegvallen, vernietigd worden van de zon is het thema van strofe 1. Beter nog angst voor het scheiden van, het verscheiden van de geliefde en de zon: scheidingsangst en of bezorgdheid.

Strofe één in kernwoorden samengevat ziet er zo uit: vertrek object – subject kijkt object na – subject is bang voor teloorgang object.

Een definitieve, hoewel misschien niet sluitende conclusie zal leren of we op het juiste spoor zitten. Dus: de tweede strofe eveneens atomistisch (uiteenvallend in atomen, kleine delen) bekijken.

De witregel tussen de eerste en tweede strofe is een ellips of weglating van gebeurtenissen. Dit zou gedaan kunnen zijn om de eenheid van handeling te bewerkstelligen.

Analyse strofe twee

Later als je weerkeert of thuis arriveert door de deur die je altijd zelf opendoet ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

V. Denotatie/connotatie regel 4

Weerkeert > Weerkeren: 1. terugkeren > de rust is weergekeerd > op iets terugkeren of terugkomen > terugkeren op je beslissing; op je woorden terugkeren > op je schreden terugkeren > 2. als weer en keert worden gesplitst > je keert je weer tegen me > je keert weer als een blad aan een boom 3. wenden > ik kan me niet wenden of keren.

Weer: 1. **gesneden ram; gesneden bok; mannelijk konijn**. 2. wat dient om te weren > wal; muur; versperring in een water uitlopende in een fuik; bastion; stenen wering; 3. **gevlochten ijzerwerk** > verweren, verweer, geweer, teweestellen tegen > verdediging, weerstand 4. in de weer zijn; druk bezig zijn; 5. **strook land (al de landerijen) tussen twee sloten**; kaveling; 6. eelt. 7. op een weer zitten = geen besluit kunnen nemen. 8. weersgesteldheid > (on)weer, bliksem 9. **verkleuring, ontleding, bederf** 10. in tegengestelde richting 11. van de andere (zijn) kant: 'Als jij me slaat, sla ik je weer.' 12. nog eens, bij herhaling, opnieuw. 12 ter uitdrukking van afwisseling: 'Nou jij weer.' 13. om discussie uit te lokken: 'Je bent weer te laat.' 14 ter uitdrukking van ongeduld, irritatie: 'Wat is er nou weer?' (zie ook 13)

Keren: 1. in een tegenovergestelde stand brengen 2. de tegengestelde richting doen nemen; wenden; draaien; omdraaien; veranderen van loop > synoniem: omslaan; 3. een bocht nemen 4. door vegen reinigen; gebreken (kwaad) ten goede keren 5. liever ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald > iemand de rug toe keren; 6. homoniem: 'hoeveel keren ga je dit nog doen?' 7. het weerkeren > het weer keren > het tij keren.

Thuis: 1. huis waarin iemand woont soms met de bijgedachte dat men er zich op zijn gemak, niet als een vreemde voelt > spreekwoorden: zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens; oost west thuis best; doe alsof je thuis bent; voor jou ben ik altijd thuis.

Arriveert: arriveren = aankomen, veelal met de gedachte dat een lange of moeizame tocht eraan vooraf is gegaan; synoniem = aankomen = dik worden > groot worden > een hele piet worden 2. in de maatschappij de begeerde of beoogde positie bereiken = arrivé zijn.

In regel 4: 'Later als je weerkeert of thuis arriveert' geeft het woord:

'**Later**' aan dat er tijd zal zijn verstreken vanaf het vertrek tot aan de terugkomst van het object (tijdsverloop). Omdat zonsondergang de namiddag inluidt, moet '**Later**' (voor)avond of nacht zijn (tijd). In die tijdspanne lijkt niets te zijn 'gebeurd'. Het subject heeft (nutteloos) gewacht, heeft niets gedaan, schijnt het. Tenminste als geen rekening wordt gehouden met 'psychische' activiteit. Deze open plek, de minuten of uren van alleen-zijn van het subject, zullen we als we onze fantasie inzetten makkelijk kunnen invullen en omzetten in normale menselijke taal: wat het subject ook mag hebben gedaan of niet alles in dit gedicht gaat door de onderbreking (witregel) en onmiddellijke hervatting van het thema erom dat het subject heeft zitten piekeren en trouw als een hond op de terugkeer van het object gewacht. Later geeft het doorlopen aan van strofe één, van het verhaal en scheidt structuur met de eerste strofe. Later zegt: het gaat om hetzelfde verhaal '**als**' in tegenstelling tot het 'wanneer' van strofe 1. duidt op onzekerheid (of het object wel of niet terugkomt).

'**je**' is ook een teken dat strofe een verbonden is met strofe twee.

'weerkeert' en 'thuis arriveert' lijken twee keer hetzelfde te zeggen. Het verschil is dat weerkeert gewoonte vertolkt. Als 'weerkeert' wordt gescheiden verandert de betekenis en is het verschil met arriveren duidelijker : > weer keert > weer als een blad aan een boom keert > omwendt > later als je de gesneden bok keert. Bij 'thuis arriveert' kun je denken aan: na een lange, moeilijke tocht of nadat veel is meegemaakt bewust terugkomen naar een plek die (nog) als een 'thuis' wordt beschouwd. Het anticiperen van de 'ik-figuur' op het hele verloop van de middag en avond voordat het object vertrekt kan op angst duiden (psychisch perspectief) dat het object eens niet terugkeert ('als'). Ook kan het weerkeren vanuit het psychisch perspectief van het lyrisch subject lijken op een telkens van mening veranderen. Misschien leeft de vraag of het weerkeren wel een echt 'thuis' aankomen is.

'Thuis' in de zin van een plek die staat voor veiligheid, je op je gemak voelen. Zoals in: Oost west, thuis best. Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens. Ik voel me hier thuis. Dit is een huis, geen thuis. Verder zit in terugkeren beweging, actie, handeling, een wilsbesluit. (onderweg zijn: van a naar b) > weerkeren > terugkeren > 'Wanneer keert hij weer?'

In **arriveert** > arriveren zit al (bijna) aangekomen zijn, zich bevinden op een bepaalde plek (b) > arriveren > aankomen > 'Hoe laat komt hij aan?'; 'Hoe laat arriveert de trein?' Het weerkeren duurt een poos (tijdsverloop). Nog wat voorbeelden: 'Maak je geen zorgen hoor. Je man keert echt weer; hij is vast onderweg,' tegenover 'Is hij om zes uur gearriveerd?' Als er wel een handeling (beweging) in arriveren zit, dan is het voertuig (bijvoorbeeld) al dicht bij het eindpunt. Figuurlijk gearriveerd zijn: iemand heeft zich ergens een plek veroverd, is al op die plek. Dan ben je een arrivé.

VI. Denotatie/connotatie zin 5.

Deur: de deur openzetten voor iets = gelegenheid / mogelijkheid geven / bieden voor iets. Een deur is zowel een ingang (tegenstelling met uitgang en verdwijnen) en een uitgang.

Uit regel 5: 'door de deur die je altijd zelf opendoet' blijkt dat het object niet opgedaan hoeft te worden. Voor de jij-figuur is de plek van terugkeer geen

gevangenis. Het woord 'thuis' geeft geen gevoel van onvrijheid aan. Hij keert terug en zet de deur open voor zichzelf en misschien de persoon die was achtergebleven om bepaalde mogelijkheden (nog) niet uit te sluiten.

'Door' geeft in tegenstelling tot in beweging, verplaatsing, dynamiek, autonomie aan. Vergelijk: het subject is ben in de kamer en zie het object binnenkomen, dat door de deur de kamer inloopt. Door kan ook oorzakelijkheid aangeven: doordat je de deur zelf opendoet arriveer de 'jij-figuur'. Ik geloof dat dit een apokoinoe is. Later als je weerkeert door de deur die je altijd zelf opendoet of Later als je thuis arriveert door de deur die je altijd zelf opendoet (Later als je thuis arriveert door de deur altijd zelf open te doen; Later als je thuis arriveert doordat je de deur altijd zelf opendoet).

Een 'deur' kan als ingang en als uitgang dienen. In 'deur' zit een inherent contrast. Het object (de 'jij-figuur') gebruikt dezelfde deur om naar buiten te gaan als om naar binnen te komen (vrijheid tegenover gevangenschap). Gaan en komen tegenover ergens vastzitten. Ook in onze zegswijzen is die tegenstelling vervat: 'Daar is de deur!' – 'Een deur openhouden voor iemand.' – 'Er gaan deuren voor je open' - Als een deur voor je opengaat heb je kansen. Wat achter gesloten deuren gebeurt, is niet voor iedereen bestemd. Hier doet het object altijd de deur voor zichzelf open.

Hij doet dat 'altijd' geeft een tijd aan, een periode die verbonden is aan een bepaald psychisch perspectief van het subject. Hij is (nog) altijd gearriveerd (arrivé). Het geeft ook de tijd aan in het verhaalverleden, het verhaalheden en de verhaaltoekomst.

VII. Denotatie/ connotatie regel 6

Ruik > Ruiken: bloed ruiken = verwachten dat er iets sensationeels gaat gebeuren en dat ook bevorderen > lont ruiken > onraad ruiken = voelen dat er gevaar dreigt 2. ik kon niet ruiken dat je uit zou zijn = ik kon niet weten dat je uit zou zijn, je hebt niet gezegd dat je uit zou zijn;

Zonneklaar: zo helder, zo duidelijk als de dag, synoniem: onbetwistbaar, ontegenzeggelijk > dichterlijk taalgebruik > de zon, het licht, de dag, de levensschenker is op (afwezig: doodop) > de dag is voorbij > het is nacht geworden > de verlichting is weg. Dit is dus een paradox. Terwijl iets heel

duidelijk is, heel helder is, heel licht is (zonneklaar), is het tegelijkertijd nacht, de dag is weg, de verlichting, het klare is weg, voltooid, op.

- a. Zon: 1. lichtend en verwarmend hemellichaam > dag > etmaal > goud > symbool van macht en roem (Lodewijk de veertiende: de zonnekoning; toen Napoleons zon begon te tanen) > symbool van vreugde (ergens wat zon brengen) 2. scheur of plek in een scheepsdeel dat verveloos is gebleven. 3. Verlichting > licht en donker (letterlijk en figuurlijk) > licht en zwaar (letterlijk en figuurlijk) > door licht beschenen = duidelijk worden; inzicht, kennis opdoen, krijgen > minder zwaar zijn/maken
- b. Klaar: 1. helder lichtend > stralend; blinkend 2. onbewolkt, scherp 3. Onvermengd > klaar goud 4. doorzichtig > klare wijn schenken 5. duidelijk te horen, helder, goed klinkend > klare klokjes, klare stem 6. **bevrijd van wat hindert of belemmert** > klare kluizen 7. klaar voor gebruik of actie; gereed > 'Ben je er klaar voor?' 8. Afgewerkt; voltooid; toe bereid; gekookt > 'Is het eten klaar?' 9. **een orgasme bereikt hebben** > bevredigd zijn.

Gelijk: 1. Identiek; hetzelfde > gelijke monniken gelijke kappen 2. Onderling niet afwijkend: alle burgers zijn voor de wet gelijk > met gelijke munt betalen; 3. op gelijke wijze, gelijk gekleed zijn 4. Dadelijk; meteen; direct; onmiddellijk; op dezelfde tijd (tegelijk) 5. evenzeer 6. gelijkenis (uiterlijk of verhaal) 6. net (als); evenals; net zo; zoals; hetzelfde (met gelijke munt betalen) 7. onpartijdig, billijk (gelijk spreken) 8. juistheid; billijkheid; rechtvaardigheid (gelijk hebben).

Hond > 1. **trouw** 2. teef > slet > bitch 3. opgespaard geld, verborgen schat > hij heeft een dikke hond opzij 4. scheldwoord voor een verachtelijk / **nietswaardig persoon** > behandeld worden als een hond > met **minachting**, slecht 5. geen slapende honden wakker maken 6. er zijn wel meer hondjes die Fikkie heten = er zijn meer mensen die zo heten 7. een neus hebben als een hond = alles gemakkelijk te weten komen.

Haar: 1. **vrouwelijke persoon**: 'Ik zie haar' 2. Lichaamshaar; hoofdhaar; schaamhaar; okselhaar; hondenhaar; lichaamsbedekking van dieren; 3. kleinigheid; klein deel; zeer dun draadje > een haar in de boter zoeken > het scheelde maar een haar 4. **dodelijke varkensziekte** waarbij haar in de keel

groeit, dat slikken belemmert en later geheel verhindert 5. ruwe vezels op een ongeschaafd stuk hout 6. links > van hot naar haar slepen = van rechts naar links slepen > hot en haar zijn oude koetsierstermen > links > rood > communisme > Rusland > homofiel > (seksueel)verkeer 7. haarbal = bal van ingeslikt haar 8. geen haar beter zijn dan iemand = even slecht zijn als iemand 9. iemand van haar noch pluim kennen > Belgisch: met grote nadruk zeggen dat je iemand niet kent 10. met huid en haar opeten.

In regel 6: 'ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar,' kan 'ruik' gebruikt zijn als:

1. onderdeel van een vergelijking met als (gelijk = als/ alsof). 'Gelijk' is dan het verbindingswoord of syndeton. Het woord 'hond' is het beeld en de 'ik-figuur' is de werkelijkheid > ruik ik (werkelijkheid) zonneklaar als een hond (beeld) haar > alsof ik een hond ben > ruik ik zonneklaar alsof ik een hond ben haar > ruik ik zonneklaar als een hond haar;
2. een metafoor (zie hieronder in verbinding met haar). Gelijk kan dan vervangen worden door direct > ruik ik zonneklaar direct een hond haar > ruik ik zonneklaar direct een hond en dat is zij. Haar (een vrouw) is de werkelijkheid. Hond is het beeld.
3. een synesthesie: als 'ruik' is gebruikt in de betekenis: weet/besef. Het beeld is 'ruik'. De werkelijkheid is weet, voel, zie, hoor, proef > weet ik zonneklaar direct een hond: haar > voel ik zonneklaar direct een hond en dat is zij (die vrouw) > zie ik zonneklaar direct een hond en dat ben jij (stombezopen) > hoor ik zonneklaar direct een hond en dat ben jij (het lawaai dat je maakt) > proef ik zonneklaar direct een hond haar (heb ik een voorproefje van de ellende > varkensziekte).
4. Figuurlijk taalgebruik: ruik in de zin van weet (1), voel (2) en proef (3) is er daar bovenop sprake van figuurlijk spraakgebruik. (1)Weet > niet kennis (weet) hebben van, maar vooraf 'zien' door alles wat met de zintuigen kan worden waargenomen: de geur van drank (ruiken met de neus), het gestommel (horen met de oren), bloeddoorlopen ogen (zien met de ogen) en voelen hoe de deur met een klap dichtgaat (trillingen die je haren, je letterlijke en figuurlijke tastlichaampjes te berge doen rijzen). (2)Voel > niet met de vingers voelen of tasten maar aanvoelen,

voorvoelen. (3.) Proef > niet met de tong en de smaakpapillen proeven maar signalen krijgen alsof je met je tong proeft.

Is letterlijk ruiken (met de neus) bedoeld dan is 'ruik' geen metafoor, geen synesthesie, maar wel een vergelijking met als.

5. 'ruik' letterlijk gebruikt. Wanneer kan letterlijk ruiken bedoeld zijn? Met andere woorden: wanneer is 'ruik' **geen** metafoor (2) synesthesie (3) geen figuurlijk taalgebruik (4) en geen vergelijking met als (1)?

A. Als het lyrisch subject (de 'ik-figuur') letterlijk een hond (= dier) is.

Dan moet 'gelijk' worden vervangen door direct en zeker niet door als en er staat: 'ruik ik zonneklaar direct een hond' < ruik ik zonneklaar direct een andere hond < ruik ik zonneklaar direct een vrouwelijke persoon < ruik ik zonneklaar direct een hoer < ruik ik zonneklaar direct een slet < ruik ik zonneklaar direct seks < ruik ik zonneklaar direct een varkensziekte < ruik ik zonneklaar direct links < ruik ik zonneklaar direct een homo < ruik ik zonneklaar direct communisme.

In principe zou de hele zin er zo uit moeten zien: 'ruik ik zonneklaar gelijk een hond: haar,' < dubbele punt na hond. Hoe kun je 'haar' letterlijk ruiken als die een andere hond of een vrouwelijke persoon of een man (links, homo, communisme) of een varkensziekte (alcoholisme, drugsverslaving) is? De 'de ik'-figuur' is een hond en kan heel goed met de neus de geur van een andere hond opsnuiven, parfum ruiken, de lucht van seks, drank, weed opsnuiven enzovoorts. Vervangingswoorden van haar zoals: links, homo, communisme, rood, varkensziekte zijn dan metaforen (beelden).

B. Als het lyrisch subject een mens is, die letterlijk iets ruikt. Dan moet 'gelijk' eveneens worden vervangen door direct. Bijvoorbeeld: 'ruik ik zonneklaar direct parfum.' Of: alcohol < braaksel < dranklucht.

'ik' kan een mens zijn (een vrouw, een man, een kind, een baby, een gevangene, een psychiatrische patiënt, een driftkikker). Of ik kan een hond zijn. 'Ik' staat steeds tegenover 'je'. De 'ik-figuur' observeert, de 'jij-figuur' doet. In de regels 1, 2, 4 en 5 staat telkens het woord 'je'. Niet in de regels 3 en 6. In regel 3 staat in plaats van 'je' de zon (de zon gaat onder > de zon gaat weg als de 'jij-figuur' weg gaat). Is de zon de 'je-figuur'? In regel 6 staat in plaats van 'je' haar. Als jij binnenkomt, komt (de geur van) haar met je mee. Staat 'haar' voor de 'je-figuur'? Dus je = de zon = haar. Wel een grote tegenstelling tussen de zon

en haar. Of gaat het om het weggaan van de zon = binnenkomst van haar. Of het weggaan van je (ondergaan van de zon = kapot gaan van de relatie) = binnenkomen van haar. Of het weggaan van je = het binnenkomen van je + haar? In het laatste geval neemt het object de geur van ellende met zich mee. Of draagt het object geen enkele geur, is er met de zintuigen niets aan hem/haar te merken, maar voorziet het subject ellende, net als in de eerste strofe?

In 'zonneklaar' zitten een 1. tegenstelling, 2. een paradox, 3. een synesthesie, 4. woordspeling en een 5. zinspeling.

1. Zonneklaar in de betekenis van helder als het a. donker is (want het is avond > de zon is klaar > de zon is ondergegaan) of zonneklaar bij b. lamplicht (want het is avond en een schemerlampje brandt) kan geen van beiden. In geen van beide gevallen komt de zon eraan te pas. En helder zien als het donker is of schemerig, lukt niet. Want als de zon volledig op is, weg is, is het donker en is ruiken (zien) onmogelijk.

Let op: als 'zonneklaar' in de betekenis van: het is donker of het is 'nacht' wordt gebruikt, want de zon is klaar, de zon is op oftewel de zon is weg (en niet de zon is helder) dan is zonneklaar ruiken (= duidelijk zien, inzien <> duisternis) een tegenstelling in combinatie met de synesthesie : ruiken = zien.

2. Het is een schijnbare tegenstelling (paradox) omdat zonneklaar alleen maar donker betekent als je het als een woordspeling beschouwt. Je kunt heel goed zien < weten < ruiken < inzien < begrijpen < inzicht hebben als het zo helder als de dag is.

3. Bij zonneklaar denk je aan zien (zo klaar, zo helder alsof het dag is) en niet aan ruiken. Zonneklaar in de betekenis duidelijk, helder (zien) vormt met ruiken een synesthesie. Je kunt alleen maar zonneklaar zien en niet zonneklaar ruiken (zie ook punt 1).

4. 'Zonneklaar ruiken' in de zin van heel goed begrijpen kan een zinsspeling zijn: 'Ik ruik waar je vandaan komt, dronkelap.'

5. Zonneklaar verbasterd tot: 'Het is nacht,' < de zon is klaar < de zon is op < het licht is weg < de relatie is/gaat kapot, is een soort 'woordspeling', want de zon is uiteraard niet klaar of op of klaargekomen, zaadlozing gehad.

'Gelijk' kan betekenen dat ik onmiddellijk (direct) een hond ruik. Of dat ik net zo goed, (net als) een hond kan ruiken. Of dat ik even goed als een andere hond kan ruiken. (het object of 'haar'). Wie die hond is, het subject, het object

of 'haar' geeft drie mogelijkheden. In de frase: ruik ik gelijk een hond = door signalen (her) bevestigd krijgen dat rampspoed nadert < gevoelens van minderwaardigheid hebben < geen informatie krijgen door communicatie maar door eigen waarneming < het lyrisch object kan hierdoor uitdrukken: ik ben net een hond, ik moet ruiken waar je vandaan komt en begrijpen dat de relatie stuk gaat of dat jij kapot gaat enzovoorts.

Het woord 'hond' is - als het lyrisch subject geen hond is - een

1. vergelijking met als. In die zin moet 'gelijk' worden vervangen door als. Dat zinsdeel leest dan: 'ruik ik zonneklaar als een hond haar' < ruik ik alsof ik een hond ben: haar. Het beeld is 'hond' en de wekelijkheid is 'ik'
2. 'Hond' is een metafoor als wordt bedoeld: ruik ik zonneklaar direct een hond haar.

Het beeld 'hond' staat dan of voor het object (de 'jij-figuur' die binnenstapt) of voor 'haar'. Waar 'haar' ook voor mag staan. Zie voor alle betekenissen van 'haar': denotatie / connotatie.

Als 'haar' staat voor een vrouwelijke persoon of een (hoofd)haar dan is er geen sprake van een metafoor. Is het woord in één van de andere betekenissen gebruikt dan is het een metafoor. Tenzij er een varken binnenstapt dat aan 'haar' (= een varkensiekte) lijdt en de 'ik-figuur' een hond is die de ziekte kan ruiken. Links bijvoorbeeld kan niet worden geroken

Afsluiting tweede strofe:

Bekijken we deze strofe in het geheel dan merken we dat de tijd vaststaat: 'later' duidt op een poos na zonsondergang. Het moet (voor)avond zijn of nacht. De binnenruimte is gedefinieerd door het woord 'thuis': een huis. Het psychisch perspectief ligt bij het lyrisch subject en wordt bepaald door de woorden: zonneklaar + hond + haar. Het lyrisch subject vindt dat het duidelijk is dat de relatie kapotgaat door onheil dat buiten de deur ligt waar het subject niets aan kan doen en dat maakt dat het zich zo minderwaardig of zo trouw gedraagt als een hond of dat de hond gelijkstaat aan 'haar': het probleem daar buiten. Dan ruikt het lyrisch subject even goed als haar, bijvoorbeeld een vrouw daarbuiten. Beiden (de 'ik'en de 'haar') zijn dan 'honden' en ze ruiken elkaar.

Het fysisch perspectief is ergens in dat huis in de buurt van een deur die naar buiten leidt van waaruit het lyrisch subject het object ziet binnenkomen.

Nog steeds is het veemde van dit gedicht dat in werkelijkheid niets echt gebeurt, alles vindt plaats door het doemdenken van het lyrisch subject: de 'ik-figuur'.

Later als je weerkeert of thuis arriveert door de deur die je altijd zelf opendoet ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

R. 4: 'Later vervang ik door: 'Om twaalf uur 's nachts'. R. 5 en r. 6: koppel ik daaraan. De zin wordt: 'Om twaalf uur 's nachts als je weerkeert of thuis arriveert door de deur die je altijd zelf opendoet, ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.' Op het moment (tijd) dat de 'je-figuur' thuis arriveert (ruimte), ruik 'ik' (lyrisch object) dat de relatie op het spel staat (psychisch perspectief). Tijd, ruimte, psychisch perspectief, fysisch perspectief en de handeling (van het object) vormen een hechte eenheid.

De strofen vertonen een regel voor regel overeenkomst die ze tot één geheel maakt (structuur). Ze spiegelen elkaar. Soms omgekeerd. Ter verduidelijking zet ik de eerste regel van de eerste strofe (r.1) en de eerste regel van de tweede strofe (r.4) onder elkaar. Dat doe ik ook met de tweede regels (r.2 en r. 5) en de derde regels (r.3 en r. 6).

I. Vergelijking zin 1 (strofe 1) en zin 4 (strofe 2)

r.1 uit de eerste strofe: Wanneer je straks weer eens weggaat

r.4. uit de tweede strofe: Later als je weerkeert of thuis arriveert

Een woord voor woord vergelijking geeft het parallellisme en het contrast duidelijk weer die beiden structuur geven.

'Wanneer' r. 1 <> 'als' in r. 4. 'Wanneer' kan worden vervangen door 'als' en vice versa, hoewel ze geen synoniemen zijn. Het verschil is de zekerheid en

onzekerheid die ze uitdrukken, waardoor de betekenis van het gedicht zou veranderen als ze op elkaars plaatsen zouden staan. Hier heb je dus zowel spiegeling (synoniemen) als contrast (onzekerheid - zekerheid).

'je' in r.1 'je' in r. 4. In beide strofes wordt een handelende 'je-figuur' gadeslagen door een observerende 'ik-figuur'.

'straks' In r. 1. <> 'Later' in r. 4. zijn niet alleen tijdsopvolgingen: het verhaal begint bij 'straks' en wordt vervolgd door 'later', maar ze vormen tegelijkertijd een overeenkomst alsof ze synoniemen zijn. Vergelijk: 'Ik zie je straks' – 'Ik zie je later' > spiegeling en tevens omgekeerde spiegeling. Contrast en overeenkomst.

'weer eens' In r. 1. <> 'wekeren' in r.4. houden allebei een herhaling in van een handeling. 'Wekeren' weliswaar in omgekeerde richting > (omgekeerde) spiegeling

'weggaat' In r. 1 <> 'arriveert' in r. 4 zijn tegenstellingen. Het punt van vertrek is het "punt van aankomst en daartussen zit het keren (wenden) zowel letterlijk als figuurlijk.

'weg' in r. 1 <> 'thuis' in regel 4 zijn tegenstellingen. 'Hij is weg' <> 'Hij is thuis' > contrast. Het uiteindelijke aankomstpunt is altijd 'thuis' en dat was het uitgangspunt. Het vertrekpunt vanaf de terugweg leidt weer naar het uitgangspunt dat het aankomstpunt is en tegelijkertijd het vertrekpunt is geweest. Het object komt altijd thuis terug > spiegeling. Hieruit zou het zinloze, het saaie, de golfslag van de handeling gezien kunnen worden als niet de dreiging het ondergaan van de zon en van 'haar' daar op gespannen voet ermee stond.

1- De eerste regel telt zes woorden en de vierde regel telt één woord meer. Het verschil zit er in 'weer eens' (twee woorden) en 'weekeert' (één woord). Zou je weer en keert scheiden dan hadden de strofen exact hetzelfde aantal woorden.

2- In r. 1. rijmen 'wanneer' en 'weer' . In regel 4 rijmen 'weekeert' en 'arriveert'

3- Ze rijmen ook paarsgewijs: wanneer + weer (r.1) <> weerkeert + arriveert (r.4).

4- In r.1 allitereren wanneer, weer en weggaat en ze alliteren ook met weerkeert in r.4, zodat ook op die manier schakels lopen van r. 1 naar r.4.

5-Contrast tussen 'weggaat' in r. 1. (het huis uit) en 'arriveert' r. 4 (het huis in). (weggaan <> arriveren zijn tegenstellingen).

Gelet op de plek in de regels waar 'wanneer' <> 'als' en 'straks' <> 'later' en 'weer eens' <> 'weerkeert' en 'weg' <> 'thuis (arriveert)' en 'eens' <> 'arriveert' dan zie je dat ze qua positie elkaar spiegelen.

Vraag: zou het beter zijn geweest om de twee regels qua positie exact spiegelen? Dus zo:

r.1 uit de eerste strofe: Straks wanneer je weer eens weggaat

r.4. uit de tweede strofe: Later als je weerkeert of thuis arriveert

Dat hangt ervan af. Enerzijds is er dan een perfecte spiegeling. Anderzijds lijkt qua klank de huidige versie beter.

r.1 uit de eerste strofe: Wanneer je straks weer eens weggaat

r.4. uit de tweede strofe: Later als je weerkeert of thuis arriveert

II. Vergelijking zin 2 (strofe 1) en zin 5 (strofe 2)

r.2 uit de eerste strofe: zal ik je uitwuiwen vanachter de tralies

r.5 uit de tweede strofe: door de deur die je altijd zelf opendoet

Er zit tussen regel twee en regel vijf een connectie omdat ze elkaar weer (omgekeerd) spiegelen. Let op uitwuiwen (vertrek) en opendoet (aankomst).

2. 'zal' In regel <> 'altijd' in regel 4. 'Zal' duidt op een toekomstig gebeuren (tijd) < anticipatie van het lyrisch subject. 'Altijd' duidt op de toekomst, het

heden en het verleden (tijd) < anticipatie + terugblik, waardoor 'zal' en altijd aan elkaar worden verbonden door het vooruitlopen op wat komen gaat en beide regels tevens een connectie vormen met het verhaalheden en het verhaalverleden (structuur). Hierdoor zijn eveneens het lyrisch subject, het object, het psychisch perspectief, het fysisch perspectief en de handeling in het verleden en mogelijk in de toekomst bekend. In regel twee staat er geen exacte vervanger voor altijd, wel komt 'weer eens' in regel 1 dicht in de buurt. Door 'altijd', 'zal' en 'weer eens' wordt een verband gesmeed tussen zowel regel 2 en 4 als regel 1. 'Weer eens' en 'altijd' geven beide een gewoonte aan. Toch kun je ze niet compleet als synoniemen van elkaar beschouwen. Wel vormen de regels 1,2,3,4 een hecht verbond.

'Ik' in r. 2. <> 'zelf' in regel 4. De 'ik-figuur' handelt slecht als reactie op een handeling van de 'jij-figuur', terwijl 'zelf' autonomie weergeeft. Als (!) 'je' terugkomt doe 'je' weer eens zelf de deur open. Ik (subject) en zelf (object) representeren een omgekeerde spiegeling. Het subject gedraagt zich als het object. Omdat we al weten dat het gaat om een angstige toekomstverwachting staat die zekerheid 'altijd' (tijd = verhaalheden, verhaalverleden) tegenover de zekerheid 'als' (onzekerheid) je (maar) terugkomt zul je zeker zelf opendoen. Het subject heeft in geen van die handelingen inbreng. De zekerheid komt van het object.

2. 'je' in regel <> 'je' in r.4. In beide strofes wordt een handelende 'je-figuur' gadeslagen door een 'ik-figuur'. Dat scheidt eenheid (structuur).

'vanachter' in r. 2 <> 'door' in r. 4. 'Vanachter' is statisch en geeft stilstand aan < staan achter de tralies. 'Door' is dynamisch en geeft beweging aan < door de deur lopen.

'de tralies' in r. 2. <> 'de deur' in r. 4. 'Tralies' duidt op gevangenschap geen uitgang, geen uitweg hebben. 'Deur' betekent zowel een ingang als uitgang < vrijelijk bewegen, zowel letterlijk als figuurlijk. Het subject kan de tralies niet opendoen en weggaan, maar het object kan wel zelf (!) de deur opendoen, weggaan en naar believen terugkeren. De onmacht van het subject tekent zich schril af tegenover de 'macht' van het object om de deur te mogen en kunnen

opendoen. Een deur is tegelijkertijd een ingang en een uitgang. Tralies zijn geen van beide. De 'macht' van het object is weliswaar afhankelijk van wat 'haar' in werkelijkheid uitbeeldt.

'Uitwuiwen' in r.2 <> 'opendoet' in r. 4. 'Uitwuiwen' doet de 'ik-figuur' bij het weggaan van het object en betekent afscheid nemen. 'Opendoet' gebeurt door de 'jij-figuur' bij zijn aankomst zelf zodat er een hereniging plaatsvindt. Zowel voor wat betreft de handeling ('ik-figuur') <> ('jij-figuur') als voor wat de betekenis van de handelingen betreft (uitwuiwen = afscheid nemen <> opendoen = hereniging) spiegelen ze elkaar omgekeerd. Contrast > structuur.

Regel twee bestaat uit zeven woorden en regel vijf uit acht woorden. Het verschil wordt veroorzaakt door het woord die, dat een verwijfswoord is naar deur. Dat is een verwijzing naar het vrijelijk kunnen gaan en komen, de bewegingsvrijheid van het object. Zo kunnen we het verschil van de twee woorden verklaren (zie ook vergelijking: 'weer eens' <> 'weer-keert').

Vraag: zou het beter zijn geweest om de twee regels qua positie exact spiegelen? Dus zo:

r.2 uit de eerste strofe: vanachter de tralies zal ik je uitwuiwen
r.5 uit de tweede strofe: door de deur die altijd zelf je opendoet

Bij regel 2 zou het grammaticaal geen groot probleem zijn. Bij regel 5 (syntaxis) wel. Door deze opstelling van de regels is wel het parrallelisme te zien, de overeenkomst en het contrast die mede de structuur en de inhoud bepalen

II. Vergelijking zin 3 (strofe 1) en zin 6 (strofe 2)

r.3 uit de eerste strofe: en verblind zien dat de zon ondergaat.
r6 uit de tweede strofe: ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

'verblind' in r. 3. <> **zonneklaar** in r. 6. 'Verblind' betekent letterlijk en/of figuurlijk niet kunnen zien doordat de zon die bezig is onder te gaan schijnt in de ogen van het lyrisch subject of juist heel erg goed kunnen zien omdat er fel licht schijnt vanaf een object. 'Zonneklaar' betekent letterlijk en/of figuurlijk niet kunnen zien omdat de zon (helemaal) klaar is, de zon helemaal niet klaar (helder) is, de zon helemaal is opgegaan, de zon helemaal is ondergegaan. 'Verblind' geeft het psychisch perspectief aan van het lyrisch subject. Zonneklaar geeft eveneens het psychisch perspectief aan van het lyrisch subject. 'Verblind' is paradoxaal, want door de felle zonnestrallen kun je heel goed zien > inzicht hebben, maar tegelijkertijd kun je niets zien en het zal bovendien vlug donker worden omdat de zon is ondergegaan, dus weg is. 'Zonneklaar' is eveneens paradoxaal, want zonneklaar betekent dat je zo goed kunt zien doordat de zon zo klaar schijnt > inzicht hebben, terwijl als de zon klaar is, weg is, het donker is. 'Verblind' (niet kunnen zien) <> 'zonneklaar' (goed kunnen zien) vormen een contrast met elkaar. Ze zijn overeenkomstig aan elkaar omdat ze beiden een tegenstelling zijn, een schijnbare tegenstelling en verder dat ze in wezen hetzelfde zeggen, bijna synoniemen van elkaar zijn, elkaar spiegelen, maar dan in omgekeerde richting dus tegelijkertijd volstrekt tegengesteld zijn aan elkaar als aparte woorden.

'zien' in r. 3 <> **'ruik'** in r. 6. 'Zien' kun je niet als de zon in je ogen schijnt (in combinatie met verblind > verblind zien is in letterlijke zin onmogelijk). Er is sprake van een tegenstelling die eigenlijk een paradox is, als zien een substituuut is voor inzicht krijgen. '**Ruik**' vormt met zonneklaar een tegenstelling, omdat het niet om letterlijk ruiken gaat, maar om inzicht krijgen ('zien'). Er is bovendien sprake van een tegenstelling, die tegelijkertijd een paradox is. Je kunt niets zien (= ruiken) als de zon klaar is of weg is. Maar omdat zonneklaar in letterlijke zin betekent dat je juist heel helder kunt zien (= ruiken) is er sprake van een schijnbare tegenstelling. 'Ruik' vervangt 'zien' dus volledig. (zie ik zonneklaar een hond haar) . overeenkomst, spiegeling. Ruik en zien > synesthesie.

'dat de zon ondergaat' in r. 3. <> **'gelijk een hond haar'**. 'Dat de zon ondergaat' betekent dat het licht weggaat, dat de geliefde (de relatie) weggaat, afgaat, uitgaat of ten onder gaat, wegwijnt en tenslotte verdwijnt (doodgaat),

dat misère op komst is. 'Gelijk een hond haar' betekent dat ik onraad ruik, gevaar. Welk gevaar: dat de relatie, of de 'jij-figuur' kapotgaat, ten ondergaat aan 'haar', hetgeen gelijk staat met het ondergaan van de zon. Vooral in combinatie met zonneklaar is het ruiken van haar een voorbode van ondergang. Deze driehoek weeft een hecht verband. De twee zinnen betekenen hetzelfde. Maar in regel zes is De dreiging van naderend onheil groter. Niet alleen omdat de zon klaar is (is ondergegaan, op is), maar door het verband met 'haar'.

Vraag: zou het beter zijn geweest om de twee regels qua positie exact spiegelen? Dus zo:

r.3 uit de eerste strofe: (en) zie (n) ik verblind_dat de zon ondergaat.

r6 uit de tweede strofe: ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

In principe wel. In regel 3 zouden de veranderingen leiden tot de volgende zin: Wanneer je straks weer eens weggaat zal ik je uitwuiwen vanachter de tralies en zie (ik) verblind dat de zon ondergaat. Het hele gedicht zou er als volgt uitzien:

Uitgang / Afgang / Ex it

Straks wanneer je weer eens weggaat
vanachter de tralies zal ik je uitwuiwen
en zie ik verblind dat de zon ondergaat.

Later als je weerkeert of thuis arriveert
door de deur die altijd zelf je opendoet
ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

Alleen regel 5 is grammaticaal (syntaxis) fout. Met een minimale modificatie, zou er geen probleem zijn en is de parrallele constructie van de strofen goed traceerbaar. Zo:

Uitgang / Afgang / Ex it

Straks wanneer je weer eens weggaat

vanachter de tralies zal ik je uitwuiven
en zie ik verblind dat de zon ondergaat.

Later als je weerkeert of thuis arriveert
door de deur die je altijd zelf opendoet
ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

Dit zou ook kunnen:

Uitgang / Afgang / Ex it

Straks wanneer je weer eens weggaat
zal vanachter de tralies ik je uitwuiven
en zie ik verblind dat de zon ondergaat.

Later als je weerkeert of thuis arriveert
altijd door de deur die je zelf opendoet
ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar.

Vorm

- Regel drie en regel zes kunnen allebei als een conclusie (van respectievelijk regel 1,2 en regel 4,5) of een zekerheid worden beschouwd. Weliswaar een zekerheid, helderheid, duidelijkheid die paradoxaal genoeg pijn, angst en onzekerheid met zich meebrengen. De pijn en angst voor kou, duisternis en 'haar'. De zon gaat onder is een markering van het einde (van de dag) waarvoor de zon ook staat. Het 'haar' duidt telkens bij de terugkeer van het object het onraad aan (omgekeerde spiegeling). Het kwaad dat buiten is, wordt gezien door het subject in de vorm van het ondergaan van de zon, wanneer het object weggaat (uitwuiven). Anders zou het ondergaan van de zon het subject niet opvallen. Met het opendoen van de deur door het object, komt de geur van 'haar' binnen. Met andere woorden: door toedoen van het object merkt het subject dat er onheil op komst is of dat het einde van iets nadert en eveneens door toedoen van het object dat er inderdaad reden is te geloven in het begin van ellende ('haar' = varkensziekte'; links; andere vrouw). Dat de onrust van de buitenwereld de binnenwereld van het subject letterlijk (= in het vertrek =

binnen) en figuurlijk (= in het hoofd) verstoort, is te wijten aan het object. Tussen zon (= licht = vreugde) en 'haar' (= varkensziekte = ellende = duisternis) is er een tegenstelling. Het weggaan van de zon samen met het object staat in tegenstelling tot het arriveren van 'haar' samen met het object. De zon verdwijnt uit het zicht (verblind, zonneklaar) en 'haar' wordt naar binnen gebracht. Niet genoeg al dat de zon verdwijnt als het object weggaat, maar als het object terugkomt is de zon dus weg en neemt hij/zij ook nog 'haar' mee.

-Het woord 'haar' is heel belangrijk in dit gedicht. Het rijmt op zonneklaar en dat voert terug naar de zon die ondergaat. De alliteratie tussen hond en haar (bindmiddel: structuur) duiden op een sterk verband tussen de woorden.

-Er is sprake van een typische middag en 'later' van een typische avond. Ook dit gegeven komt de structuur ten goede, strofe één en twee horen bij elkaar. Zijn het subject en het object dus types? Kunnen we daar de idee van dit gedicht aan herleiden tot een algemeen (universeel) fenomeen?

-Sterke symboolwerking tussen de eerste strofe en de tweede. Symbolen die paradoxaal naar elkaar verwijzen door contrasten, tegenstellingen of gelijke betekenissen, overeenkomsten, spiegeling en synesthesie vormen een onverbreeklijk geheel.

Gebruikte stijlfiguren

1. Chiasme (kruisstelling): jij gaat weg – ik (blijf) achter de tralies;
2. Ironie/sarcasme: uitwuiwen in plaats van met woede/angst zien vertrekken
3. Hyperbool (overdrijving): tralies is een sterke overdrijving als gewoon thuis wordt bedoeld.
4. Paradox (schijnbare tegenstelling): verblind zien;
5. Tautologie: in één zin twee keer bijna hetzelfde uitdrukken: terugkeert – thuis arriveert
6. Paradox (schijnbare tegenstelling ook bij figuurlijk gebruik): zonneklaar, maar het is nacht
7. Antithese (tegenstelling:): verblind zien
8. Distanzstellung (plaatsing op afstand): ruik ik (zonneklaar gelijk een hond) haar
9. Eufemisme: verzachting: 'haar' = slet, hoer, seks, varkensziekte, homo; ondergaan = kapotgaan, sterven;

10. Allusie toespeling: ik ruik haar= je komt van een plek waar je niet had mogen zijn
- 11 Synesthesie: verwisselen van zintuiglijke gewaarwording > zonneklaar zien, niet ruiken
- 13 Vergelijking met als (= gelijk): ruik ik gelijk een hond
14. Pars pro toto (een deel voor het geheel): als haar (hoofd, schaam, lichaams)haar betekent (van een vrouw), of een kleinigheid dat het subject informatie geeft over een situatie (ik ruik drank, ik bedoel dat ik weet dat je bent gaan boemelen)
15. Woordspeling: zonneklaar betekent helder. Woordspeling: de zon is op, de zon is klaar; het is donker; de zon is klaar, de zon is klaargekomen, de zon heeft een orgasme (letterlijk/figuurlijk) gehad.

Metafoor (zinnebeeld)

1. Tralies = gevangenis; gevangenschap;
2. haar = slet, hoer, varkensziekte, homofiel, linkse beweging, rood
3. Hond: indien niet letterlijk een hond wordt bedoeld
4. Haar: indien niet letterlijk een vrouwelijke persoon, (hoofd)haar of een varkensziekte wordt bedoeld. Dan staat hond voor een letterlijke hond en ruik voor letterlijk ruiken.

De gebruikte structuurmiddelen zijn:

Tijd: bijvoorbeeld: wanneer, straks, weer eens, later, weerkeert, altijd

Rijm: wanneer, weer, weerkeert, arriveert, weggaat, ondergaat

Ruimte: tralies, binnen, buiten<> thuis, buiten, binnen

Contrast: weggaat<>arriveert

Overeenkomst: verblind<> zonneklaar ; zien <>ruik (=zie)

Strofe/Terzine: elke strofe heeft drie regels

Regellengte: min of meer gelijke regellengte

Typisch tijdsverloop middag <> Typisch tijdsverloop avond

Lyrisch subject <> object: eerste strofe ik <> jij en tweede strofe ook ik<>jij

Psychisch perspectief: ik, jij, de relatie gaat kapot (zowel eerste/tweede strofe)

Fysisch perspectief: 'thuis' achter tralies (jij gadeslaan); thuis dichtbij een deur (jij gadeslaan).

-Opmerkelijk is de tegenstelling tussen realiteit en werkelijkheid die dit gedicht domineert. Geen wonder dat het druipt van de tegenstellingen:

1. achterblijven subject <> weggaan object
2. Gevangenschap subject <> vrijheid object;
3. Binnen subject <> buiten object;
4. verdriet, angst subject <> onbezorgdheid object
5. in het relatieve oosten (dichterbij de plek waar de zon opkomt, thuis achterblijven) subject <> zon tegemoet gaan (naar het westen) object;
6. onzekerheid subject (als je weerkeert) <> zekerheid object weet of hij wel/niet terugkeert;
7. zekerheid subject (de 'je-figuur' gaat weg) <> onzekerheid: subject (komt de 'je-figuur' wel terug?). Dit is een paradox. Door de zekerheid dat het object weggaat, ontstaat elke keer een gevoel van onzekerheid bij het subject: zal het object ook deze keer terugkeren? De zekerheid dat het object weggaat (negatief) wordt door de telkens terugkerende onzekerheid of het object wel terug zal keren dubbel negatief.
8. zekerheid subject <> onzekerheid subject > als je terugkeert dan heb ik de zekerheid dat ik 'haar' zal ruiken en dat scheidt onzekerheid voor het voortbestaan van onze relatie. Deze zekerheid is eveneens een schijnzekerheid. Dus het is in wezen een schijntegenstelling en eveneens een paradox, want zij bergt onzekerheid in zich.
9. wachten subject <> 's nachts thuis aankomen object;
10. passiviteit subject <> activiteit object
11. afhankelijkheid subject (ondergeschiktheid) <> onafhankelijkheid object (autonomie, zelfbeschikking)
12. waarnemer subject <> degene die wordt waargenomen object;
13. inzicht subject ('zonneklaar'; ex it) <> onwetendheid object. (misschien schijnbare, gespeelde onwetendheid). Ook vanuit het perspectief van het object bestaat er waarschijnlijk onzekerheid erover of het subject weet dat de zon aan het ondergaan is en of het subject bij binnenkomst van het object 'haar' ruikt;
- 14 (stille) smeekbede subject <> dreiging object (gaat en komt naar believen);
15. subject in eenzaamheid <> object in gezelschap van 'haar';
16. subject perspectiefloos (afhankelijk) <> object toekomstperspectief (onafhankelijk)

Vragen:

Waarom is gekozen voor wanneer in plaats van als in regel 1.?

Waarom is voor 'vanachter de tralies' in plaats van: 'vanachter de ramen' gekozen?

Waarom is dit vaststellen van woorden en woordgroepen die de tijd en de ruimte in dit gedicht bepalen belangrijk?

Tijd: Wanneer, straks, weer, eens (regel 1), zal (regel 2), de zon ondergaat (regel 3) later (regel 4) altijd (regel 5) zonneklaar, gelijk = direct, onmiddellijk, meteen, op hetzelfde moment (regel 6). Twaalf woorden die een tijdsaanduiding behelzen.

Ruimte: weg (regel 1), vanachter, tralies (regel 2), de zon ondergaat = buiten; thuis (regel 3), deur (regel 4), zonneklaar = ergens waar het donker is, binnen (regel 6) haar = een gesuggereerde plek / situatie ergens waar de jij naar toe gaat en die vrijheid symboliseert (regel 6).

Negen woorden die een ruimteaanduiding behelzen.

Totaal 21 woorden voor tijds- en ruimteaanduidingen van de 45. Zonder de titel telt het gedicht 42 woorden. Dus precies de helft. Dit geeft eveneens aan hoe belangrijk tijd en ruimte in dit gedicht zijn.

Opmerkelijk is dat de regel 'de zon ondergaat': een tijdsaanduiding is (zes uur, toekomst) tevens een plaatsaanduiding is (buiten, aan de horizon, de toekomst, ergens waar de zon nog schijnt) en tevens een zinnebeeld is van het teloor gaan van de verhouding. Dus: een zin die erg structureert.

Waarom moet 'haar' liever niet worden vervangen door een ander woord?

Bijvoorbeeld: drank, vrouw, ontrouw, hoer, slet, die ander, nood, ellende?

Wat kan de regel 6: 'ruik ik zonneklaar gelijk een hond haar' allemaal betekenen?

1. ruik ik zonneklaar direct een hond: haar (zij, die ander, die vrouw is een hond).
2. ruik ik zonneklaar alsof ik een hond ben haar. (alsof ik een hond ben, ruik ik die vrouw)

3. ruik ik zonneklaar direct een hond, haar. (het object is een hond > ruik ik direct een hond, varkensziekte; ruik ik zonneklaar gelijk een hond, stuk ellende, ruik ik direct een hond, drankschuit.)
4. ruik ik zonneklaar net als die andere hond haar(zij en ik zijn beiden honden)
5. ruik ik zonneklaar alsof ik even minderwaardig als een hond ben haar (dus niet alleen omdat ik zo goed kan ruiken).
6. ruik ik zonneklaar alsof ik net als jij een hond ben haar.
7. Tip: vervang 'haar' bijvoorbeeld door: parfum, odeur; meid; een vrouw; seks; een varkensziekte; een homofiel, een ander

Conclusie/interpretaie

In beide strofen wordt vooruitgelopen in de tijd en wordt een angstige toekomstvoorspelling gedaan aan de hand van twee dingen die de jij doet (weggaan - binnenstappen). Het is dus een doemscenario, waarbij de tijd (verhaalheden, verhaalverleden, verhaaltoekomst) een rol spelen. 'Tijd' is buitengewoon cruciaal in dit gedicht. Alleen niet de letterlijke tijd (vier uur), maar de tijd die wordt gedefinieerd aan de hand van dingen die het object doet, deed en zal blijven doen in het hier (vorm van tijd die ook ruimte vertegenwoordigt) en nu (= verhaalheden) waardoor de toekomst (van de relatie) negatief wordt beïnvloed. De tijd is een uitgesproken bindende factor. Tijd en ruimte zijn structurelementen en vertegenwoordigen in beide strofen de angst dat de relatie bezig is kapot te gaan omdat het object de zon achterna reist/gaat en naar een 'haar' toegaat op een plek waar de zon nog schijnt. Ook het woord 'haar' vertegenwoordigt niet slechts onheil, maar tevens een niet gedefinieerde plek, situatie, persoon ergens buiten. Het subject bevindt zich in een huis (thuis arriveert) en nog steeds in datzelfde huis (tweede strofe) als het object thuiskomt en heeft daar gewacht als in gevangenschap. Voor de persoon die terugkomt kan datzelfde huis nog een thuis betekenen. Ook als die andere persoon terugkeert, komt de zon niet terug (zonneklaar) maar neemt die telkens de geur mee van onrust, onheil ('haar'). Als het object nu weggestuurd zou worden, is die ruimte dus te vergelijken met een donkere, kille plek (een kerker?). Bij een "ex it" blijft de ander in de kou achter.

Voor de persoon die weggaat is die ruimte eventueel wel een plek waar je niet alleen naar weerkeert, maar waar hij zich heel vanzelfsprekend thuis voelt en waar er mogelijkheden voor hem overblijven er weg te gaan en de deur naar eigen goed denken open te doen en weer binnen te stappen. Vandaar misschien dat die 'je-figuur' er steeds terugkeert.

Aan de hand van een toekomstverwachting en een verhaalverleden wordt tijd gecreëerd. Door het moment waarop iets plaatsvindt en in het verhaalverleden plaatsvond te verbinden aan de toekomst wordt geanticipeerd op wat komen gaat. Tijd in de toekomst wordt vastgesteld door de woorden: 'wanneer', 'straks', 'zal', 'later' en 'dat de zon ondergaat'. Ik begrijp door de ondergaande zon dat die straks helemaal onder zal zijn, achter de horizon verdwenen zal zijn. Ook in figuurlijk zin speelt tijd dus een rol: tijden van

rampspoed naderen. Emotioneel gezien (angst) speelt tijd een belangrijke rol: de relatie is in het nu bezig kapot te gaan, heeft geen toekomst meer, omdat 'jij' in het verleden reeds wegging.

Frappant is daarom dat dit alles alleen gebeurt in het hoofd van het subject. Het afwezig zijn, kan dus figuurlijk afwezig zijn betekenen.

Ook opmerkelijk is dat het lyrisch subject weliswaar een subject is, maar een waarnemend (passief) subject dat niet deelneemt aan het gebeuren. Bij dat lyrische ik horen drie werkwoordelijke gezegdes waarvan maar één een handeling uitdrukt: 1. 'zal ik je uitwuiven'. En zelfs dat uitwuiven is slechts een reactie op het vertrek van die ander. In: 2. '(ik zal) verblind zien' en in: 3. 'ruik ik' is er sprake van zintuiglijke waarnemingen, niet van actie (anders dan psychische). De ik doet niets. Het overkomt het lyrisch subject allemaal, zo schijnt het. De werkwoordelijke gezegdes die horen bij de 'je-figuur' zijn: 1. weggaat; 2. weerkeert; 3. arriveert; 4. opendoet en die geven alle vier autonome handelingen aan, die geenszins reacties zijn op iets wat het lyrisch subject doet.

Vanuit het psychisch perspectief van het lyrisch subject kunnen we dan ook stellen dat die de verhouding (situatie) ervaart vanuit een gevoel van (geestelijke) gevangenschap, verlamd zijn, niet kunnen handelen, onderdanigheid terwijl de ander vrij en blij is te gaan, staan, doen wat hij wil. Door het handelen van de jij-figuur ondergaat het lyrische ik een heleboel. Het lijkt ook alsof, vanaf 'de jij-figuur' weg was, er niets is gebeurd, de ik heeft niets anders uitgevoerd dan wachten. De machtsverhouding is duidelijk, ondanks de stille, onuitgesproken dreiging van het 'ex it' in de titel. Het lyrisch subject kijkt met lede ogen toe hoe de relatie langzaam stuk gaat en schijnt er niets aan te kunnen of willen doen. Gevangenschap: van welke aard? Gevangen uit liefde, geldgebrek, kinderen, angst, gewoonte? Of zal het lyrisch subject rebelleren? Dat hangt grotendeels af van datgene waar haar voor staat. Vooralsnog is er sprake van een omgekeerd rollenpatroon. Het subject gedraagt zich als een lijdend voorwerp, een object.

In zijn algemeenheid kan het om elke relatie gaan die bezig is te breken. Hetgeen zowel gebeurt door het handelen van de ene partij (weggaan kan ook betekenen er niet zijn voor de ander) en door het passieve (weerloze?) afwachten/ wachten van het 'lyrische ik' die waarschijnlijk de breuk met verdriet en angst ziet aankomen, maar niet bij 'machte' is het proces te keren

of te stoppen. Dat kunnen allerlei relaties zijn als het gedicht wordt veralgemeniseerd. Bijvoorbeeld: het lyrisch subject is een ouder die machteloos staat tegenover een drugsverslaafd, liefdeloos of nonchalant kind; of omgekeerd een kind dat wordt veronachtzaamd door een ouder; broers en zussen waarbij door karakterverschillen de ik-figuur in de kou blijft staan; vrienden/vriendinnen tegenover elkaar en natuurlijk mensen tegenover hun levenspartners. Als het om vrouwen tegenover hun mannelijke partners gaat, kun je de gevolgtrekking maken dat ondanks de feministische golf die de vrouwenemancipatie tot gevolg had, vrouwen om allerlei redenen zich meer gebonden voelen 'binnen' zo'n relatie dan mannen die het makkelijker 'buiten' gaan zoeken en vinden. Een beetje vergezochte (psychologische), maar niet onmogelijke interpretatie zou kunnen zijn dat het lyrisch subject (ik) een splitsing van zichzelf ziet als een object (jij) en nadenkt over een bepaalde gewoonte, zwakke plek waar hij geen macht heeft over zichzelf. Een volstrekt andere visie krijg je als 'haar' wordt vervangen door het woord dementie. In dat geval zou je het ondergaan van de zon als een metafoor kunnen beschouwen waarbij de zon verschillende betekenissen kan hebben zoals het licht verliezen in de hersenen. De plak zou dan 'haar' zijn. Haar is dan gebruikt als metafoor. Vanuit het perspectief van een oudere vrouw bekeken, zou de zon staan voor de man die ze liefhad, haar zon, haar leven, haar licht verdwijnt. Ze ziet dat hij langzaam teloorgaat. Haar hoeft dan toch niet eens letterlijk een metafoor voor dementie te zijn. Haar kan ook kleinigheid betekenen zoals in de uitdrukkingen: een haar in de boter zoeken of het scheelde een haar(tje). Kleinigheden, telkens een kleinigheid zijn de signalen/het signaal dat het fout gaat, dat het nacht wordt in het hoofd van het object en mede daardoor in de relatie en het leven van beiden. De zon zien ondergaan/zonneklaar: 'ik merk dat langzaam het licht in je hoofd verdwijnt, dat het straks nacht wordt in je hoofd.' De tralies staan dan voor het machteloze moeten toekijken en uitwuiwen en het 'nakijken hebben' van het subject. Wordt 'haar' niet door dementie vervangen maar door varkensziekte (zoals in haar in de keel hebben) dan hoeft de duiding niet onaangenaam bedoeld te zijn. Het gaat er vooral om dat de ander niet meer tot 'communicatie' in staat is, greep verliest op de werkelijkheid en zijn menselijke waardigheid verliest. Bij deze wijze van interpreteren verliest dus niet het subject het verstand en is het psychisch perspectief juist wel betrouwbaar, hoe zeer alle tekens ook wijzen op een

onwaarachtinge visie van het subject en is er geen handelingsonbekwaamheid maar van **onmacht** om de ander bij te staan. De regel: door de deur die je altijd zelf opendoet, zou kunnen inhouden: omdat je af en toe iets zegt of doet, merk ik dat je terug bent in het verhaalheden. Maar wat je zegt, alarmeert me weer. Direct begrijp ik hoe ver je heen bent geweest en hoe diep, want je neemt de 'geur' (haar is dan het symptoom) van die ziekte mee. Hoe zou dan de titel in overeenstemming gebracht kunnen worden met deze uitleg? Uitgang betekent dan dat de man weggaat (absent is; de werkelijkheid verlaat): hij gaat uit (verlaat het verhaalheden), hij is afwezig, en het subject ziet dat hij langzaam afgaat (teloor gaat, het toneel verlaat). En het subject besluit: er valt niets aan te doen, laat hem maar los: ex it; of: 'oké, hij is nu echt weg.' Natuurlijk kan het ook een vrouw zijn die langzaam kinds wordt. Wat daarom zeker niet zou mogen, is achter de titel een uitroepteken plaatsen of de schuine streepjes weglaten of de hoofdletters vervangen. Het zijn afgesloten gehelen die eventueel alle drie hetzelfde betekenen (weggaan) of die een oorzaak gevolg weergeven of allebei. Let ook op de nuanceverschillen als 'haar' zou staan voor letterlijke/figuurlijke 'drift'. Dan zou de titel wel een uitroepteken kunnen krijgen. Ook dan zou het psychisch perspectief (de visie) van het subject correct zijn. In dat geval zou er eveneens onmacht de teneur zijn, maar dan wel vermengd met meer angst. Bij dementie zullen angst, medelijden en wanhoop een rol spelen. Bij drift zal angst samengaan met onderdrukte woede en angst voor het vege lijf. Het subject denkt misschien: 'Als ik mijn mond opendoe, takelt hij me af.' Of: 'Mijn vader is weg en de incestpleger komt binnen.' Nog meer specifieke invullingen van het thema waar een argeloze lezer, vooral als die zich zou blindstaren op het woord haar (als vrouwelijke persoon), nooit op zou komen zijn: een oude man die zijn jonge vrouw ziet weggaan; een hond die zijn baas ziet vertrekken en met zijn pootjes op het raamkozijn staat; een kind in de box (in de crèche) dat een ouder ziet weggaan en dat zich gevoelsmatig afwendt (Je laat me telkens alleen). Haar zou eveneens voor drukte kunnen staan of bij een scheiding van de ouders de vriendin (= vrouwelijke persoon) van de vader. Een hond in een asiel en een 'je-figuur' die telkens iemand anders is die hem niet meeneemt. Haar staat dan voor pech. Of een dierenverzorger die elke dag naar huis vertrekt. Of een kind tegenover een ouder of omgekeerd die een psychische ziekte heeft. Je kunt ook aan

kolonialisme en postkolonialisme denken. Het wemelt van de toepassingsmogelijkheden.

Hieruit blijkt dat zowat elk gedicht hoe makkelijk het ook mag lijken, een algemeen 'idee' verbergt, een waarheid die in nevelen gehuld is, waar je liever eerst naar moet zoeken voordat eventueel het specifieke kan worden geduid omdat daarmee niet alleen de lezer en de auteur, maar ook het gedicht (of verhaal) tekort worden gedaan. Soms valt het specifieke niet uit het gedicht te duiden. De universele waarheid, werkelijkheid die het weerspiegelt is immers veel belangrijker en zal de band moeten vormen tussen de schrijver en de lezer. Die dient om het identificatieproces te bewerkstelligen. Biografische gegevens heb je meestal niet nodig om aan de idee te komen om met literatuur bezig te zijn. Een gedicht is geen artikel in een boulevardblad of een roddelrubriek in een tijdschrift. De dichter schept het omdat hij individuele ervaringen omtovert tot universele. En een 'ik' gedicht kan heel goed voor iedereen bestemd zijn en hoeft niet per se uitsluitend te gaan over de auteur.

Veel gedichten hebben een woord, woorden, een zin, of een regel die duidelijkheid verschaft/verschaffen over de algemene 'idee'. Je zou in dit gedicht kunnen aannemen dat de algemene idee in dit geval is: **machteloos toe moeten zien hoe een relatie kapotgaat**, eventueel door 'ziekte' van één van de partijen of alles wat als zodanig wordt ervaren. Het woord dat je moet kennen om in specifieke gevallen dit gedicht volledig te duiden (bijvoorbeeld of het psychisch perspectief betrouwbaar is of niet en welke metaforen zijn gebruikt enzovoorts) is **'haar'**.

Tenslotte gaat het om macht en machteloosheid. Macht hoeft niet alleen de macht te zijn die je op een ander uitoefent of de invloed die een ander op je heeft. Mensen kunnen ook de macht over zichzelf verliezen. In ieder geval zal de liefde eronder lijden. De ander kan of wil niet meer liefhebben, hetgeen vaak hetzelfde resultaat tot gevolg heeft. Het hoeft dus geen repressieve machtsverhouding te zijn, maar macht bepaald door andere factoren zoals angst, liefde, gewoonte, conventies. De macht wordt frappant genoeg niet door het subject uitgeoefend. Maar door externe, statische factoren. Misschien door het object, maar dan subtiel door te doen wat hij wil. Van de andere kant is het subject niet werkelijk gevangen en laat die het maar gebeuren (uitwuiwen). Redenen waarom het subject, niet handelend optreedt, vallen buiten deze

tekst. Ik heb in dit verband wel een mooie spreuk gelezen: 'The one who loves the least controls the relationship.'

DEEL III

Toegift

Tot slot voorbeelden van hoe een gedicht zou kunnen worden/zijn als ik niet een aantal bewuste keuzes had gemaakt. De keus om: 1. toegankelijk te zijn; 2. rijmwoorden te gebruiken en alle woorden die in een Nederlands woordenboek voorkomen (ja, ook smart en hart); 3. heel vaak 'ik' als lyrisch subject in te zetten; 4. (vaak) lyrisch te werken; 5. voor de begrijpelijkheid iets meer woorden te gebruiken dan strikt gezien zou kunnen. Waar het om gaat: hoe simpel een idee ook is, daar draait het eieren eten tenslotte om: dat 'goede' idee. Daarna kun je naar believen gaan spelen, gaan jongleren, gaan creëren al naar je smaak en behoefte. Van elk gedicht, ook van een goed gedicht, kun je zelfs een parodie maken. Een idee is niet per se goed omdat het zo goed is, maar omdat je dan goed weet wat je wilt uitdrukken. Een goed idee wordt verwekt uit (soms) botsende gevoelens. Jouw gevoelens die met elkaar een potje gaan vechten of jouw emoties (of die van je groep) gaan tegen die van iemand anders (of die van een andere groep) tekeer. Je moet zo exact mogelijk - exact lukt nooit - in zo min mogelijk woorden je verdriet, woede, wanhoop, heimwee, verlangen, liefde, haat, angst uitdrukken en het dusdanig doen waardoor het universeel kan werken. En wat mij betreft als je die cocktail in alle kleuren van de regenboog ten toon wilt stellen, moet je proberen dat allemaal te bereiken in zo eerlijk en correct mogelijke, voor anderen begrijpelijke taal. Toegegeven: geen dichter kan altijd 'glashelder' zijn en metaforen en economisch woordgebruik zijn altijd veel gemakkelijker voor de dichter en moeilijker voor de lezer/luisteraar. Er blijft altijd een stukje 'magie' dat niet uit te leggen valt. Je hebt nooit volledig uitgedrukt, wat je voelt/ hebt gevoeld. Met een beetje moeite en goede wil kun je vaak wel laveren, geloof ik. Dat heb ik in ieder geval geprobeerd. Nogmaals: het duurt zoveel langer en is zoveel moeilijker om je kort, krachtig, alles omvattend en universeel uit te drukken in 'gewone' taal. Dit is geen kritiek op ontoegankelijk werk, waarvan ik soms voel dat het mooi is en niet kan aangeven waarom. Het gaat om wat *ik*

heb geprobeerd te bereiken, waarbij ik echt veel concessies heb gedaan, soms moest ik een prachtig beeld weggooien omwille van de duidelijkheid voor de lezers. Dat stond voor mij voorop.

Niets te danken. Geheel tot uw dienst. Voilà.

Om terug te komen op een parodie van een gedicht. Je pikt hoe dan ook het al dan niet verheven, belachelijke, sentimentele idee van die ander. En dan is dat werk van een ander voor jou een bron van inspiratie. Hoe slecht je dat ook vindt.

Ik zal een paar gedichten eerst schrijven zoals ze hadden kunnen zijn als ik er niet voor had gekozen te communiceren met 'mijn' lezers (sorry met de lezers van deze gedichten wanneer ook, waar ook). Taaluitingen moeten voor mij een band scheppen tussen levende wezens. Zelfs een plant zegt door slap te gaan hangen en geel te ogen aan de verzorger: 'Luister es, misschien doe je het niet opzettelijk, maar verdorie, ben je soms blind of zo, zie je niet aan me dat je iets fout doet?' Tegelijkertijd besef ik dat het elke dichter vrij staat op zijn eigen wijze datgene uit te drukken wat ik of een derde persoon nooit zal voelen.

Na lezing van het gedicht zoals het in de bundel 'Exit' staat zal het heel gemakkelijk zijn het cryptische, ondoorgrondelijke van één van de hierna volgende versies te begrijpen. Verder laat ik zien op welke wijze een gedicht uitgebeeld kan worden. Ik denk dat zonder die openheid van de uiteindelijke versie in 'Exit' het bijna onmogelijk zou zijn bijvoorbeeld de ondoorgrondelijkste versie van 'sommige gedichten te ontraadselen. Al blijft er altijd een kloof bestaan, want ik gebruik 'worn out tools' en leg rotte planken over de afgrond, de kloof tussen mij en mijn lezers, ik heb mijn best gedaan. Hier gaat ie dan.

1. Cryptische versie I (geen enkel woord rijmt):

Afstemmen

Voortvloeiend uit de protonen

dik, viscoos, donker, zout

treden dreigend uit het hoge noorden forse grepen nader

waarvan de ijselijkste muitend over de toonbanken springen.

De einder is bejaard, kil en ongehoord gekend.

Dan krioelen uit
de bedorven vleespotten van Egypte
de zompige Nijldelta
het verzilverde gouden kalf dat ligt te rotten
de hemelse manna – een verzameling allergenen –

van onder de botten door
van tussen de mazen van het vangnet door
vliegen rotte vissen
van tussen de luchtdichte naden
glibberen wormen, roepen geuren op

van... en van... en van...
maar het is bekend
hoe zoet, hoe pijnlijk
hoe bedrieglijk helend , verkoelend, lekker
dit geneesmiddel had kunnen zijn.

2. Cryptische versie II:

Afstemmen

Voortglidend uit protonen
vet, vloeiend, zwart, zout
tuur ik vanuit het hoge noorden naar forse klanken
de ijselijkste springen muitend over de toonbanken
De einder is bejaard, kil en houd ik ongehoord voor gekend.

Dan krioelen uit
de bedorven vleespotten van Egypte
de zompige Nijldelta
het verzilverde gouden kalf dat ligt te rotten
de hemelse manna – een verzameling allergenen –

van onder de botten door
van tussen de mazen van het vangnet door
vliegen rotte vissen onderuit
van tussen de luchtdichte naden
glibberen wormen, roepen geuren op

van... en van... en van...
maar ik weet weer
weet weer hoe zoet, oh hoe, hoe zalig, hoe zeer
hoe bedrieglijk helend , verkoelend, zoet
deze drank voor mijn keel had kunnen zijn.

3.Zo is dit gedicht opgenomen in de bundel 'Exit':

Je stem

Voortvloeiend uit je stem
dik, viscoos, donker, zout
neem ik poolshoogte op uit de kluiten gewassen klanken
de ijselijkste springen muitend over de toonbanken.
De einder is oud, koud en houd ik ongehoord voor gezien.

Dan krioelen uit
de bedorven vleespotten van Egypte
de zompige Nijldelta
het verzilverde gouden kalf dat ligt te rotten
de hemelse manna – een verzameling allergenen –

van onder de botten door
van tussen de mazen van het vangnet door
van onder je stem vliegen rotte vissen
van tussen de luchtdichte naden
glibberen maden, roepen geuren op

van... en van... en van...
maar ik weet weer
weet weer hoe zoet, oh hoe, hoe zalig, hoe zeer
hoe bedrieglijk helend , verkoelend, zoet
deze drank voor mijn keel had kunnen zijn.
4. Iets opener dan in de bundel 'Exit'

Je stem

Voortvloeiend uit je voorwoord
grootsprakig, glibberig, somber, onbeholpen
bepaal ik hoeveel pijn je harde woorden zullen doen
de koudste duiken bovenop de inhoudsopgave die je tentoonstelt.
Ik ken het einde, huiver, sluit me voordat ik iets hoor onbeschoft af.

Dan krioelen woorden
die mij verlaafden, maar bedorven blijken
die vruchtbaar waren, maar nu zompig klinken
die ooit goddelijk, vandaag verrot zijn
die hemels voedsel leken, waar ik nu allergisch voor ben

van onder de afgekloven herinneringen
van tussen de eufemismen, de beschermingsmechanismen
van onder je stem vliegt vlotte, rotte taal die ooit liefdevol leek
van tussen de adembenemende, onophoudelijke stroom
glibberen woordwormen en ik ruik

weer dit... en dat... en toen...
toch weet ik ook weer
weet weer hoe zoet, oh hoe, hoe zalig, hoe zeer
hoe bedrieglijk helend , verzachtend, zoetgevooid
jouw stem voor mijn zere keel zou kunnen zijn.

Uitgebeend:

Uitgang

Je gaat weer weg
ik zwaai je uit
de zon verdwijnt.

Je keert weer
opent de deur
ik ruik haar.

Parodie: 1. Mijn geliefde wordt als hij steeds weggaat een it. (en uitgebeend)

Parodie: 2.

Onwetende weerhaan

Snoes, ga je weer (weg)? Liefste weerhaan
Geketend aan dit bestaan laat ik je vrij gaan,
Huilend besef ik: met jou gaat ook de zon uit de laan.

Engel, ben je weer thuis of... vind je jezelf een arrivé?
Goed, schenk nog even een kopje thee in,
al neem je weer zwervhondenstank mee.

Exit

Ach lieve schat, straks als je weer de deur uitgaat
wuil ik jou huilend uit en blijf geketend aan ons achter

in het blinde besef dat onze zon ondergaat.

Later als je naar vrijheid riekend binnenstapt

keer je dan gewoontegetrouw terug of kom je echt thuis?

Want weet, je neemt de onfrisse geur varkensziekte mee.

Nota bene: je kunt eindeloos variëren natuurlijk en ik denk vooral als je cryptisch werkt, mooie dingen doen.